

A PÉCEK ÉS KAJÁR NÉPÉPÍTÉSZETE – EGY ADÓSSÁG TÖRLESZTÉSE

FOLK ARCHITECTURE IN THE FELPÉC, KISPÉC AND KAJÁR REGIONS – PAYING OFF A DEBT*

KOTTMAYER Tibor

Széchenyi István Egyetem, Építészettörténeti és Városépítési Tanszék

H-9026 Győr Egyetem tér 1.

E-mail: marcikoti@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3497-8755

Abstract

Kajárpéc and Felpéc (earlier Felpéc, Kispéc and Kajár) are located in the Sokoró Hills (Fig. 8), all characterised by viticulture. Vineyards fell under a special legal category, as winemaking required great care, while wine itself represented significant value. The landowner of this area was the Benedictine Abbey of Szent Márton (St. Martin) Hill; however, estates of minor noble families were present in the area as well. First, under the rule of the Ottoman Empire, then, during the subsequent internal conflict, the structure and order of the hill settlements were loosened and transformed. Some of the newly introduced rules allowed the erection of buildings dedicated to wine processing and storage in wine-producing territories. Following this, the vineyards became inhabited, that is, locals began living in press houses. After the phylloxera (root louse) epidemic, the order loosened further, as winemakers (vincellér) received support to encourage the re-establishment of vineyards, while those abandoned were often turned into residential areas. The vineyard hills were abolished in 1949.

In this paper, a number of architectural surveys are presented, ranging from wine cellars with press houses (Figs. 20–24), residential buildings located inside the historical settlements (Figs. 41–45) and buildings incorporated into the former vineyards (Figs. 30–39).

Students of the István Vági architectural technical school (Vági István Építőipari Szakközépiskola) performed the surveys, led by their teacher, Mrs Istvánné Kassai (Fig. 3). This study is written by the technical supervisor, who previously collected ethnographic materials at this location during an archaeology camp as a university student in 1987. Later on, he was involved with the same settlement as an expert supervisor of protected historical sites.

In this paper, we examine the fate of the surveyed buildings.

The wine cellars are still in use, two of them have been renovated. Two of the houses were turned into village museums, however the majority were demolished. Two buildings are maintained and still in use. Another was significantly transformed, while yet another was abandoned – albeit not destroyed. One of the surveyed buildings was the belfry of Kajár, which understandably remains standing even today (Fig. 40).

In the paper, we consider appropriate solutions for publishing similarly archived historical architectural worth, in order to utilise the knowledge they embody. Traditional museum and archival systems became defunct, as digitalisation and data management have transformed the attitudes towards knowledge as well as methodologies. Digital publication may offer a novel form of accessibility.

In conclusion, the systematic publication of these surveys accompanied by an academic study is a result in and of itself. Hopefully, this work can launch a process during which traditionally archived information – especially the collections of the three Kajárpéc Heritage Awareness Camps – will be processed and published. This paper was made possible thanks to András Figler, who organised the first Kajárpéc camp after having been contacted by an enthusiastic local historian.

* KOTTMAYER Tibor (2026): A Pécek és Kajár népépítészete – egy adósság törlesztése / Folk architecture in the Felpéc, Kispéc and Kajár regions – paying off a debt. In: ILON, G. (szerk./ed.), *, „Elég volt a fecsegésből!”* In memoriam Figler András (1956–2010). Savaria University Press, Szombathely, 189–228.

KEYWORDS: FOLK ARCHITECTURE, VINEYARD, VILLAGE VIEW, PROTECTION OF BUILT HERITAGE

KULCSSZAVAK: NÉPI ÉPÍTÉSZET, SZŐLŐHEGY, FALUKÉP, MŰEMLÉKVÉDELEM

Személyes bevezető, számvetés és leltár

61. Ez az éveim száma. 23 voltam akkor nyáron, Kajáron. Néprajzos hallgató az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.

Már tudtam, hogy a szőlőhegyekről fogom írni a szakdolgozatomat, így kapóra jött, hogy a győri, akkor Xantus János Múzeum – én Perger Gyula révén értesültem a tervről – régészeti tábort szervez Kajárpécre **(1. kép)**. Akkor már elkészült a Gyarmat Újhegyet bemutató tudományos diákköri dolgozatom (Kottmayer 1985), amelyben vettem a bátorságot, és megrajzoltam – ha már egyszer néprajzos leszek – néhány alaprajzot, mert megtanultam, hogy a típusalkotás a tudomány fontos része **(2. kép)**.

A tábor létszáma elég nagy volt. Ezért az ásatási tevékenység helyett a néprajzi munkát bízta rám. Hamarosan a „hegyben” találtam magam néhány lelkes kísérővel, egy Praktica L2-es fényképezőgéppel, hogy gyűjtsek. Ez így meg is történt. Napra nap következett, esténként cédulát írtunk, pauszpapírra rajzolt térképen igyekeztünk bejelölni, hol is jártunk aznap. A második évben fölmértünk három lakóházat és egy pincét is. Két év két nyara így zajlott, és vége lett. Ami készült, bekerült a múzeumba. Most, 2026-ban nézem az etnológiai adattár tételeit tartalmazó leltárkönyvet és a fotótár leíró kártyáit, persze már digitálisan. Bízunk az intézményi rendszerben. Egyetemistaként úgy gondoltam, hogy a múzeumba kerülő anyag beépül egy nagy monografikus földolgozásba, az újabb „Magyarság néprajzába”. Ekkor íródott a hétkötetes nagy mű, amely 1988 és 2011 között jelent meg. A minket érintő IV., életmód kötet 1997-ben látott napvilágot (Balassa 1997). Még mindenki hitt a topográfiai módszerben, a történettudományban a térinformatika csak a nyolcvanas évek végén kezdett megjelenni. A helyi helytörténészek sem fejezték be/használták föl a munkánkat, pedig ott voltak ők is a táborban. Vikár Tibor, a „tanítóbácsi” tanítványa és Zugó Zoltán. Utóbbi nem csak a földet mérte: „Cugi”, a földmérő mérnök volt. A kajárpéciek motorja, edző, színész, rendező, független képviselő, meghalt 2015-ben. Vikár Tibor hely-

történész, nos, ő elköltözött Zalába. Engem pedig elcsábított a sok új és újabb lehetőség. Én ugyanis nem voltam se péci, se kajári, a bicskám is „csekés” volt, és igazából én ott és akkor csak résztvevő és tanuló voltam. Mivel a folklórhoz tartozik, ezért magyarázom: a „kajári bicsak”, ami már hungarikum, egy bugylibicska (Otello 2025). Nos, nekem ilyenem sosem volt. Viszont helyette, és ezt ott tudtam meg egy idős bácsitól, „cseh késem” volt. Ez a Balla-féle bicskát jelentette (Bogyi 2015). Ettől függetlenül itt és most érzem az adósság súlyát. Először az építészeti anyagot kell feldolgoznom és közzétennem, aztán a tárgyi néprajzit az egykori Xantus, ma Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum adattárából. Amennyiben marad idő, akkor kidolgozom a magyar „bicskológia” alapjait is – ha addig meg nem előznek a bloggerek. A teljesítésre részletfizetési kedvezményt kérek tisztelettel! Nincs fedezetem, de bízom Kilió és Kalliópé jóindulatában. Szóval nem csak a régészek dolgozzák föl nehezen a leleteiket, de megessik ez a néprajzossal is, főleg, ha eltéved a hegyekben.

Én eltévedtem. A diploma megszerzését követően katona lettem, ország (légvédelmi) őrizője. Talán már nem minősül hadititoknak, ha leírom, hogy az Arrabona Légvédelmi Rakétaezredhez kerültem. A sorozáson a százados úr, miután meghallotta, hogy néprajzos vagyok, akkurátusan bólintva mondta: „Akkor maga térképész lesz!” Nos, ez nagyon hasznos, mondhatnám sorsszerű döntés volt. Kötőőn megtanultam térképszelvényeket ragasztani.

Szolgálati időm alatt kikérőt kaptam – egy újabb behívót – az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőséghez, mint népi építészeti szakreferens. Nagyjából mire munkába álltam, már Hivatallá lépett elő az intézmény. Pontosan 1993-ban alakul meg a hatósági jogkör átadása miatt az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (továbbiakban: OMvH), egyúttal a kutatás és a tervezés is új intézményi kereteket kapott (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, azaz ÁMRK). Mivel a hatósághoz soroltak, szakreferens helyett műemléki felügyelő lettem – építészeti ismeretek nélkül. Persze, ha a néprajzos lehet a katonaságnál térképész, akkor miért ne lehetne építésügyi hatósági ügyintéző?

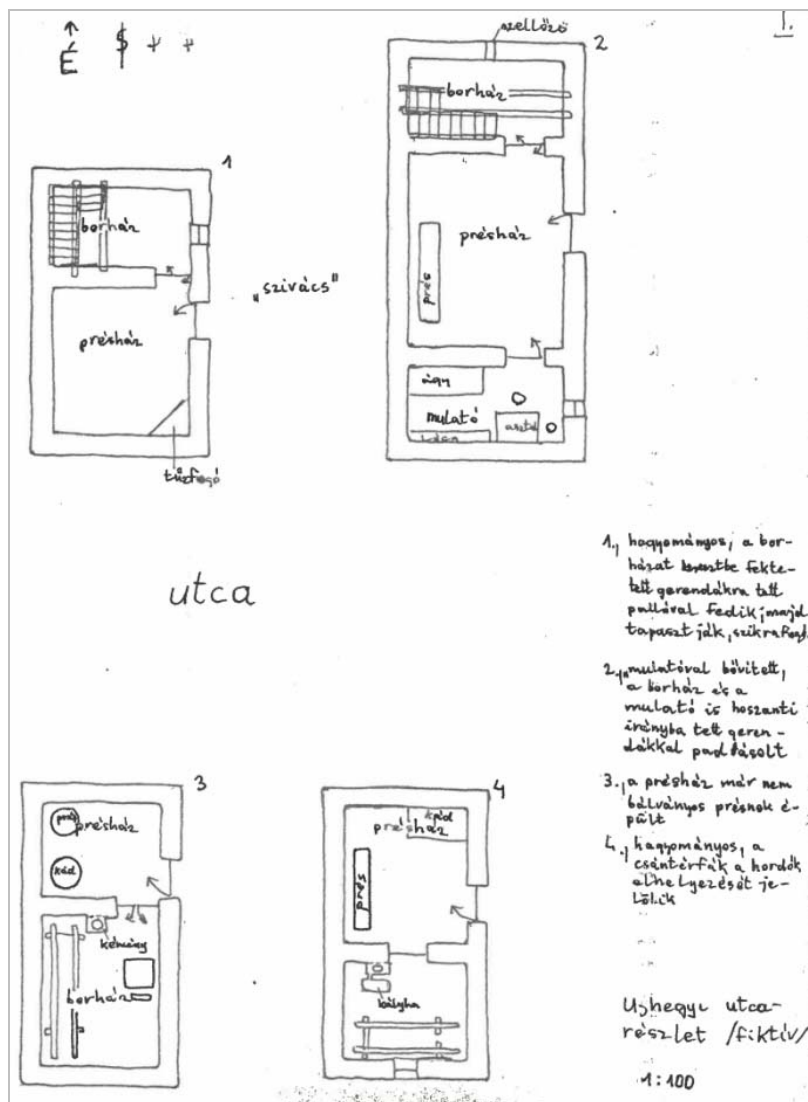

1. kép:

Esti életkép a kajárpéci táborból. Perger Gyula (jobb oldalon) és a szerző (bal oldalon, matróz csíkos pólóban) talán éppen a Kajárpéc blueset éneklik, kapcsolódó tartalom: Kajárpéc blues, Somló banda (Mesics 2021, Vikár Tibor fényképe, 1987).

Figure 1:

Evening scene from the Kajárpéc camp. Gyula Perger (right) and the author (on the left, in a sailor-striped T-shirt) are perhaps singing the Kajárpéc blues. Related content: Kajárpéc blues, Somló band: (Mesics 2021, Photo by Tibor Vikár, 1987).

2. kép:

A gyarmati Újhegyről szóló dolgozat I. melléklete. Itt a présház ajtaja a hosszú oldalról nyílik, ellentétben a kajári pincéknél megszokott elhelyezéssel. Ennek oka, hogy a gyarmati hegy szabályos, mérnöki kiosztású telkeinél előírták, hogy hova épülhet a „gunyhó”.

Figure 2:

Appendix I of the thesis on Gyarmat-Újhegy. Here the door of the press house opens from the long side, in contrast to the usual placement in the cellars of Kajár.

The reason for this is that the regular, engineering-allocated plots of Gyarmat-Újhegy stipulated where “huts” could be built.

3. kép: Kassai Istvánné és Kovács József, a „tanítóbácsi” a kajári helytörténeti gyűjteményt mutatja be a táborozóknak (a szerző fotója).

Figure 3: Istvánné Kassai and József Kovács, the “school-teacher”, present the local history collection of Kajár to inhabitants of the camp (Photo by the author).

A történet ezen része Figler András miatt fontos, mert a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál (ami egy újabb átszervezés során 2001-ben a Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság és az OMvH összevont jogutódja lett) újra összehozott minket a sors, de akkor sem jutott idő a kajári tábor anyagának feldolgozására. Amíg ugyanis volt Hivatal, országosan igazgatni kellett a műemlékek ügyét. (Figler András 2000-től haláláig irodavezetőként dolgozott a KÖH-nél, ahol én 2000-ig műemléki felügyelő voltam.) Nos, én azért próbáltam tenni valamit. Beiratkoztam a Vági István Építőipari Szakközépiskolába (Vági ÉSZI), ami a budai várban a Táncsics Mihály utcai épület alatti Szabó Ilonka utcában volt. Az építésztechnikusi képzést céloztam meg, de sajnos a második évben kiderült, hogy nem kaphatok bizonyítványt, mert az „alulképzésnek” számít. Így aztán beiratkoztam a Budapesti Műszaki Egyetem műemléki szakmérnöki képzésére, de ez már nem fontos a Pécek és Kajár szempontjából.

A Vági ÉSZI viszont igen. Itt tanított ugyanis engem Kassai Istvánné, akivel három éven keresztül népi építészeti felmérő táborokat szerveztünk (**3. kép**).

Az első Zalaszántón (1993), a másodikat Kajárpécen (1994), a harmadikat Bogyoszlón (1995). A negyediket már a Hildesekkel közösen Mórachidán tartottuk (1996), de akkorra már a Vágiból Schulek lett, és el is költöztek a várból Pestre. Sajnos a Vági–Schulek iskolatörténet elég hiányos, így adós maradok a közreműködők részletes bemutatásával. A Vági ÉSZI részéről a kajárpécsi munkában Kassai Istvánné táborvezetőként, P. Vajda Éva tanárként és a későbbi iskolaigazgató, dr. Borbély Endréné vett részt (Dénes 2025). A táborok megszervezését az OMvH tette lehetővé és támogatta. A felmérések anyaga a Népi Építészeti Archívumba került. Együttal a másolatot leadtuk a Szentendrei Szabadtéri

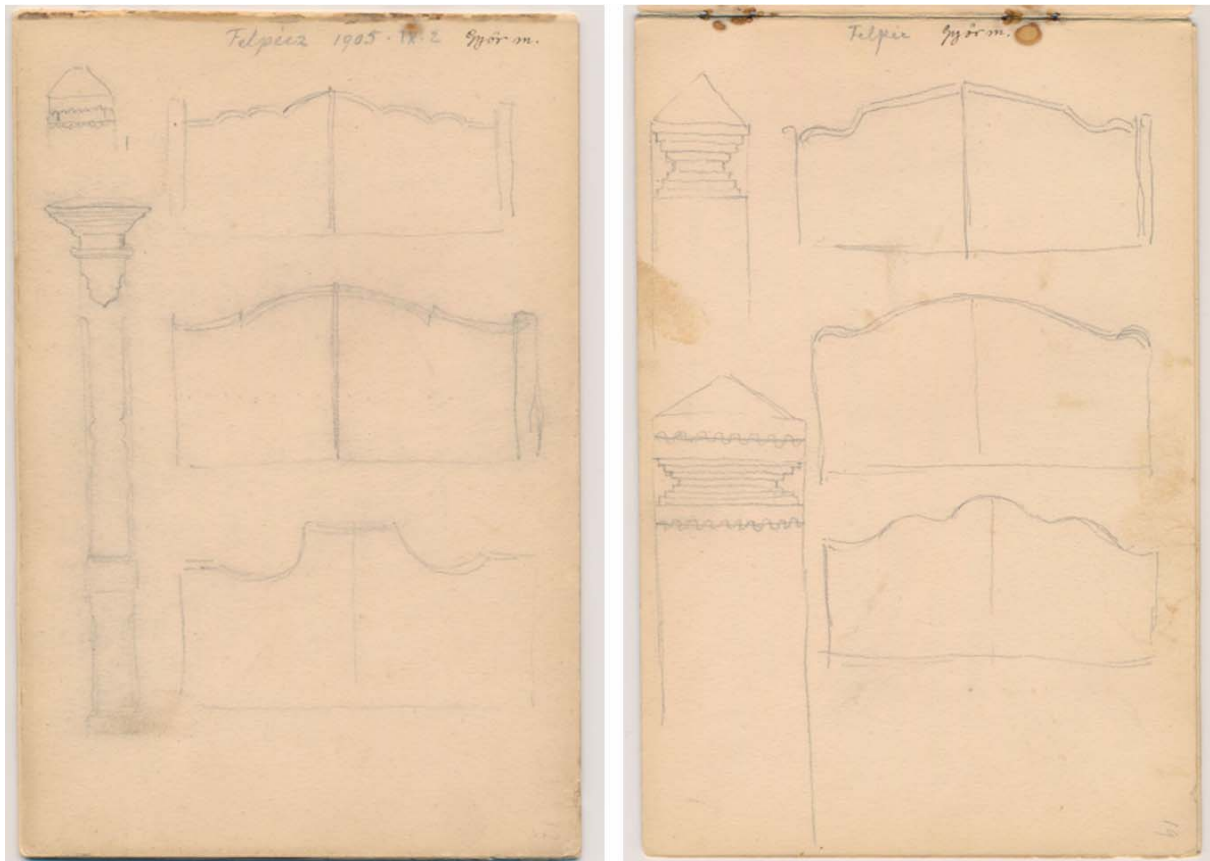
4. kép: A zalaszántói kiállítás megnyitója 1993-ban. Kassai Istvánné és Sisa Béla, az OMvH Népi Építészeti osztályának vezetője (a szerző fotója).

Figure 4: The opening of the Zalaszántó exhibition in 1993. Istvánné Kassai and Béla Sisa, head of the Folk Architecture Department of the National Monument Protection Office (Photo by the author).

Néprajzi Múzeumnak, valamint egy-egy példányt visszajuttattunk a tulajdonosoknak, illetve az önkormányzatoknak. Minden tábort követően megszerveztünk egy kiállítást a településen, ahol bemutattuk a munkáinkat (**4. kép**). Ez még a digitális robbanás előtt történt. Mi úgy gondoltuk, ez elegendő. Most szembesültem a valósággal. Kajárpéccen: a felmérésekről senki nem tud, a felújításkor, ahol történt ilyen, gyakran újra felmérték az épületeket. A polgármesteri hivatalokban elsüllyedtek a dokumentációk. A Népi Építészeti Archívum a Magyar Művészeti Akadémián elérhető ugyan, de a dokumentációk nem kerültek külön a települési dossziéba. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Építészeti Archívumában a kutatás nehézkes.

Tudom, nem mi találtuk ki, hogy „építő embernek készül” tanulókkal épületfelméréseket készítünk. A körmönfont megfogalmazás annak szól, hogy az építészképzés mai formája középiskolai szinten 1951-re alakult ki. A politechnikumban, a főreáliskolában, az ipariskolában iparost képeztek, akiből *baumeister* lehetett, az egyetemen inzsellért, azaz építőmestert és mérnököt képeztek a kezdetekben, ebből lett az építésztechnikus, illetve a felsőoktatásban építőművész, tervező.

A lényeg azonban ugyanaz: a meglévő épület felrajzolása a kezdetektől fontos eleme volt az oktatásnak. Kitűnő elődök és előzmények állnak példaként előttünk már a 19. század második feléből, ahogy ezt Fehér Krisztina tanulmányából megtudhatjuk (Fehér 2017. 37). Véletlen egybeesés, hogy éppen Schulek Frigyes nevéhez kötődik a gyakorlat kialakulása a BME elődjénél a József Politechnikumban? Maga Schulek 1861-től vesz részt nyári épületfelmérési gyakorlatokon Friderich von Schmidt mesteriskolájában.

5. kép: Pálos Ede II. vázlatfüzetéből való rajzok – a forrás kiadása előkészítés alatt. Budapesten kerültek elő 1985-ben, lomtalanításkor. A vázlatfüzetek a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum gyűjteményében vannak.

Figure 5: Drawings from the sketchbook of Ede Pálos II – the publication of the source is in preparation. They were discovered in Budapest in 1985, during a trash clearance. The sketchbooks are now kept in the collection of the Rómer Flóris Museum of Art and History in Győr.

6. kép: A felpéci tájház gazdasági épületének most készülő kapuja. Az egyezés az előző vázlattal nem véletlen – ez történhet, ha a dokumentum elérhető. Géber József, a tájház vezetője felhasználta Pálos rajzát. A tájház épülete egyike az 1994-ben felmért épületeknek (a szerző fotója).

Figure 6: The gate of the farm building of the Felpéc folklore house, currently under construction. The similarity with the previous sketch is not accidental – this could be achieved as the document was available. József Géber, the head of the heritage house, used the drawing by Pálos. The folklore house itself is one of the buildings surveyed in 1994. (Photo by the author).

Nem sokkal később kezd Győrben tanítani a főreáliskolában Pálos Ede. Szintén egy adósság az ő munkásságának feldolgozása (Kottmayer 1994. 397–413). A cserkészetet is meghonosító rajztanár a gyűjtőútjaira vitte magával a tanítványait. Két cikke jelent meg mindössze a témában, de ezek megkerülhetetlenek (Pálos 1906, 1911) (**5–6. kép**).

Ezt a győri gyűjtést, amely „A magyar nép díszítőművészeté”-nek félbemaradt munkálataihoz is kötődik (Kottmayer 1994. 411), követi időben a Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola gyakorlata. Ennek során 1912 és 1942 között az iskola tanulói „szünidei felvételeket” készítettek, amelyeket tizenkét kötetben tettek közzé (Foerk 2002). Ezek közül a VII. foglalkozik a magyar faluval. Sajnos e kötet fölméréseinek a készítmódját pontosan nem ismerjük; a háború utolsó évében, és az azt követő időkben 25-ig terjednek a dokumentációk datálásai. A bevezetőben Foerk Ernő (1868–1934) írja: „*tudatosan kidomborítottuk mindazt, ami a trianoni határokon túl ma is és mindig is a miénk volt és miénk marad – ki veheti tőlünk rossz néven?*” (Foerk 1927) 1925-ben, a millenniumi láz után, a megalakult Néprajzi Társaság helyét és intézményét keresi, építi. Készül a nagy összefoglaló műre, „A magyarság néprajza”-ra. Az első kötet 1933-ban jelent meg. Ebben olvasható az építkezésről szóló fejezet, és abban az öt alapvető háztípus bemutatása. Ugyanekkor az építészek még külön utat járnak. Mivel ez a tanulmány nem tudománytörténeti értekezés, csak megemlítem Padányi Gyulás Jenő (1900–1982) építészmérnök munkásságát, amelyet politikai szerepétől függetlenül még fel kellene dolgozni. A mi szempontunkból fontos tanulmánya vázlatként 1942-ben jelent meg. A „Magyar ház barátai” csoport 1940-ben alakult meg, és számos fontos kiadványt jelentetett meg, de még mindig nem találkoztak igazán a néprajzosok és az építészek. Ehhez Tóth János (1899–1978) építészmérnöknek és Vargha László (1904–1984) építészettörténész, etnográfusnak kellett jönnie. Az ő munkásságuk azonban messze túlmutat e forrásközlő dolgozaton. A lényeges elem, hogy a meglévő építészeti örökség megismerése és védelme kötötte össze a két személyt, a két tudományterületet. Mint ahogy én is néprajzos hallgatóként egy régészeti táborban találtam meg azt a mintát, amit később, mint műemléki felügyelő, követtem. Tehát Figler András tábora, a „kajárpéci minta” volt az, ami meghatározta az 1994. évi visszatérésem a Sokorói-Bakony-ér völgyébe.

Akit még feltétlenül meg kell említeni a sorban, az Szabó László építészmérnök, aki 1976-tól készít

felméréseket diákjaival az Ybl Miklós főiskolán, és tanítja a népi építészetet (Kuli 2021). Munkássága a már említett Foerk Ernő nyomdokán halad. Elsődleges célja a tanítás, nem a dokumentálás. Viszont én 1986-ban még nem ismertem a felsorolt személyeket, műveiket és munkásságukat. Számomra a kajárpéci tábor egy kezdet volt, ami mintává vált. Nem véletlen, hogy ide tértünk vissza a szakközépiskolásokkal, ha nem is első alkalommal, hiszen a szervezés, fogadókészség és lehetőség is fontos volt. Ehhez azonban még egy személynek be kellett kapcsolódnia a körbe: Várayné Bíró Ibolya ekkor vállalta el a rövidéletű Kisalföldi Népi Építészeti Archivum vezetését. Munkásságából ízelítőt a lánya által összeállított kötetből kaphatunk (Nádasné Váray 2019). Vele úgy ismerkedtem meg, hogy a korábban említett gyarmati dolgozatomat kapta kézhez egy közös ismerőstől még 1985-ben, elől-vasta, jegyzeteket írt bele és megkeresett. Ekkor még a szentendrei Skanzenben a Kisalföld tájegység felelőse volt. A tábor előkészítésében nagy részt vállalt, ahogy ezt az alábbi levél is mutatja (**7–8. kép**). Nála jobban kevesen ismerték, értették és éltek meg a Kisalföldet.

Tehát ezek az előzmények, előképek határozták meg a kajárpéci tábor, ahol a szakközépiskolások szakmai gyakorlat keretében a kijelölt épületekből felmértek kilencet, és még kicsaptak Felpécre. A tanárok pedig vállalták a három pincét az Öregszőlőben.

Az elkészült dokumentációk az előbb ismertetett sorsra jutottak. Itt lenne vége a történetnek, ha nincs az emlékkonferencia, amely szembesített azzal, hogy az elvégzett munka itt és így nem maradhat. Pontosabban maradhat, de akkor a marad a „talán egyszer valaki rátalál és leporolja” reménye, és esélye. Miközben műemlékesként tudom, hány-szor lenne életmentő egy dokumentáció vagy legalább egy analógia. Mert nemcsak az intézményrendszer alakult át – és nem váltotta be fiatalkori hozzáfűzött reményeinket a feldolgozást illetően – hanem jött egy új világ térinformatikával és adatbázisokkal, digitalizációval, és tévesen intelligenciának nevezett kereső és elemző szoftverrel.

Ebben a helyzetben most úgy gondolom, hogy a pontos és digitális publikáció, az „adattá alakítás” az, amely esélyt jelent. A szigorú tudományos keretek felbomlása következtében a határterületek felértékelődnek. Mi itt a néprajz, az építész, a helytörténet, a fenntarthatóság, a hagyományos gazdálkodás, az öko-építésmódok határán mozgunk, és persze a műemlékvédelem, azaz az építészeti örökség őrzése és fenntartása az elsődleges cél.

7. kép:
Bíró Ibolya a győrújbaráti népi építészeti kiállítás megnyitóján 1994-ben, háttérben a tablok (a szerző fotója).

Figure 7:
Ibolya Bíró at the opening of the folk architecture exhibition in Győrújbarát in 1994. The posters are visible in the background (Photo by the author).

KÖRNYEZETVÉDELMI ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM
ÉPÍTÉSÜGYI HIVATAL
ÉSZAK-DUNÁNTÚLI TERÜLETI FŐÉPÍTÉSZI IRODA

KOKAS JÓZSEF ÚR
polgármester

POLGÁRMESTERI HIVATAL

KAJÁRPÉC

*Daulovics u. 1-11.
(Nagy Béla; Székely)*

*Kovácsmunkácsy
(Pintér Béla)*

Tisztelt Polgármester Úr!

Az alábbiakban közlöm Önnek a felmérésre kijelölt épületek listáját:

1. Kapus u. 15.	Lakóház	Laposa István	Kosztka u. 47.
2. Kossuth L. u. 21.	Harangláb, ill. harangtorony		
3. Kossuth L. u. 16.	Lakóház	Balogh Dávid	
4. Kossuth u. 19.	Lakóház	Kovács Béla	
5. Újtelep u. 43.	Lakóház	id. Kovács Tibor	Újtelep u. 51.
6. Újtelep u. 41.	Nyári konyha	Polgár Lajos	
7. Öreghegy u. 53.	Lakóház	Balogh Béla	Győr
8. Öreghegy u. 49.	Lakóház	Tóth János	Székely
9. Öreghegy u. 48.	Lakóház	Kovács József	Polgár
10. Öreghegy u. 33.	Lakóház	Rudavics István	Öreghegy u. 2.
11. Teleki u. 27.	Lakóház	Tóth Béla	
12. Teleki u. 57.	Lakóház	Gerecsényi Károly	
13. Teleki u. 61.	Lakóház	id. Kovács Lajos	Székely

Kérem Önt, hogy ezen épületek tulajdonosait, illetve lakóit - a Polgármesteri Hivatal nevében - értesítse arról, hogy június 14. - június 24. között felkeresik őket a szakmai gyakorlat keretében dolgozó szakközépiskolások. /Mellékelten küldök egy levéltérket/

Szíves támogatásukat előre is köszönjük a felmérések, rajzok elkészítésében, az épületek tanulmányozásában.

Győr, 1994. június 9.

Üdvözlettel

Várayné Bíró Ibolya

Várayné Bíró Ibolya
"Kisalföld Népi Archivum"
kezelő

GYŐR, ÁRPÁD ÚT 32. 9002 PÉ. 115. Telefon: (96) 313-486, (96) 318-222 Fax: (96) 313-486

8. kép:
Bíró Ibolya levele a kajárpéci polgármesternek – itt látható, hogy mit tehet egy rendszeren kívüli intézmény, a Kisalföld Népi Archivum, amelyet felelős és bátor szakemberek hoztak létre – igaz csak rövid ideig működhetett, a következő államigazgatási átszervezésig, 1994-től 1996-ig.

Figure 8:
Ibolya Bíró's letter to the mayor of Kajárpéc – it demonstrates what a non-governmental organization, established by responsible and courageous professionals, can do. However, this institution could only operate for a short time (1994–1996), until the next state administrative reorganization.

Szófelhő takarja el a tudomány napját, de lehet, hogy ez a szűrt fény jobban alkalmas a „felvételek” bemutatására.

Áttekintés a települések és a házak száma szerint

Tehát adott volt a minta és a hely, az egykori avarokat kereső régészeti tábor (Mesics 2021, Bocsánat, hogy zavarok, de vannak-e itt avarok?), amelyhez hozzátettük a néprajzot is, és amihez immár előképekkel és újabb intézményi háttérrel vágtam neki. A cél a műemlékvédelem, pontosabban a népi építészeti értékek megismerése, felismertetése és lehetőség szerinti védelme. Az 1994 júniusában zajló táborban végül a három egykori falu épületeivel foglalkoztunk. Elsődleges célunk az archiválás volt, amivel a megőrzést kívántuk elősegíteni.

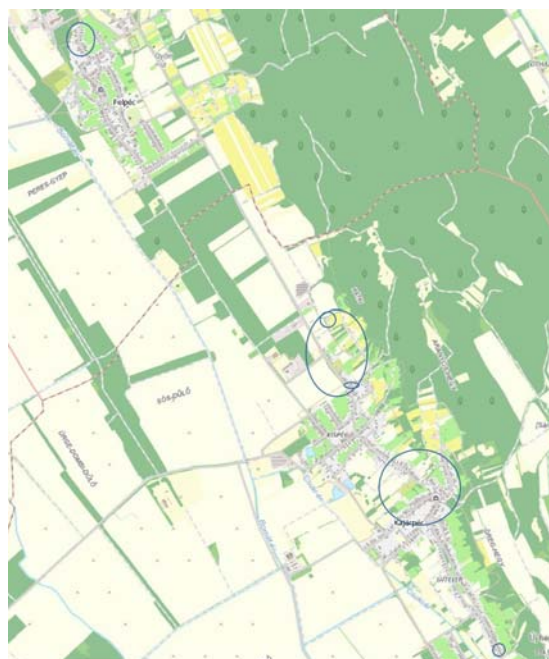
Dolgozatomnak nem célja a települések fejlődésének bemutatása. Annyit azonban érdemes tudni, hogy a dombvonulat délnyugati lejtője teljes egészében szőlővel beültetett terület (9–10. kép). A 18. század végén sehol nem látható épület a hegyben, az út a szoknyán fut. Jól elkülöníthető a Kispéc és

Kajár fölötti hegyrész. Feltehetően ez összefügg a hegy kialakulásával és típusával is. Felpéc kurialis nemesi község, a lakosság zömében evangélikus vallású. Kispéc hasonlóan, de nem kap kiváltságot és 1897-ben Kajárhoz csatolják (Vikár 2000). Feltehetően a Kajár fölötti szőlők a 18. századtól földesúri hegyként működtek, emiatt vált lehetségessé a betelepülés a hegybe, illetve a hegyaljára. Kispéc és Kajár hegyre merőleges főutcájával nagyon hasonlít más, szintén egyházi birtokban lévő telepes falvakra. Csanakhegy, vagy premontrei birtokként Gyarmat is hasonló szerkezetű. Természetesen ez lehet újratelepítés is a birtokon, új településrész kialakításával. Tudomásom szerint az itteni hegyek törvényei még nem kerültek elő. A mi szempontunkból ez kiemelten fontos forrás lenne, mert az építkezésre vonatkozó előírások és a felmért épületek együttesen segíthetnek tisztázni, hogy a kétféle jogállás, amit a felekezeti különbség is erősít, megjelenik-e az építési gyakorlatban a 19. század második felében. Illetve mennyiben tér el a szőlőhegybe épített ház és telekszerkezet a falusi porta rendjétől.

9. kép: A két Péc és a bencés Kajár. Jól látható, hogy mindegyik vincellér település, a hegyekben még nincsenek épületek, a három faluban lakó kismesek és jobbágyok elsődleges munkája a szőlőművelés. A szőlő feldolgozása feltehetően a településen történik. Az adót szőlőben szedi be a földbirtokos. Az 1784. évi I. katonai felmérés.

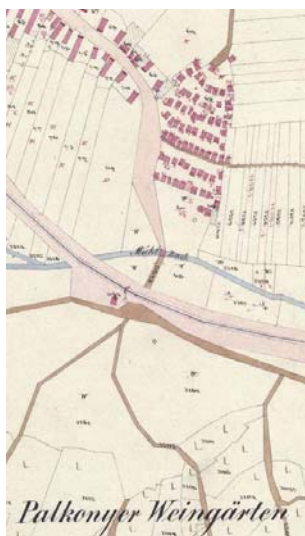
Figure 9: Felpéc, Kispéc, and Benedictine Kajár in the 1784 military survey map. It is clearly visible that each is a wine-growing settlement; there are no buildings in the hills yet. The primary occupation of lesser nobility and serfs living in the three villages was viticulture. The grape processing presumably took place in the settlement itself. The landowner collected the taxes in the form of grape.

10. kép: A települések a mai térképen. A felmérések helye kék „körrel” jelölve.

Figure 10: The settlements on a contemporary map. The survey's location is encircled in blue.

Esetlegesen találunk-e valami bizonyítékot arra, hogy tekinthető-e külön típusnak a vincellér falu, és ha igen, mikor alakul ki? Vincellér falunak nevezem azt a települést, ahol zömében szőlőművesek laknak, akik a saját portájukon dolgozzák föl a megmaradt szőlőt, és feltehetően a bort is ott tárolják. Pincefalunak azt nevezem, amikor a hegyen kívül, de annak közvetlen közelében egy csoportban helyezkednek el a szőlő feldolgozására és a bor tárolására épített épületek, ezek eredetileg önálló telekkel nem is rendelkező építmények, ilyen például Palkonya (11. kép).

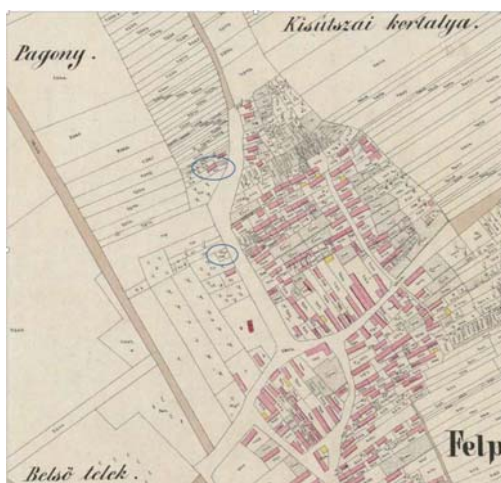

11. kép:

Palkonya pincefaluja, amely igazából a szőlőhegy alatt sűrűn egymás mellé épített prэшázás pincéket jelent. Ezekről nyugatra van az igazi utcás, szalagtelkes falu, ezt láthatjuk az 1866-os kataszteri térképen.

Figure 11:

The wine cellar village of Palkonya, consisting of cellars with press houses, built densely next to each other at the foot of the vineyard hill. The actual village with its streets and strip plots shown in the 1866 cadastral map was located to the west of these.

12. kép: 1856-ban készült a térkép, jól azonosítható az előzmény épület, amely a 22 számmal jelzett telken áll. A másik épület ekkor még nem épült meg. Ha jó a georeferálás, akkor a Hof feliratú 14-es számú földrészleten építik föl pár év múlva (1881).

Figure 12: Map made in 1856, in which the preceding building can be clearly identified, standing in the plot marked number 22. The other building had not yet been built at that time. If the georeferencing is correct, it would be built on the plot marked with number 14 as “Hof”, a few years later (1881).

13. kép: A felső ellipszis utca felőli épülete a tájház (Táncsics u. 18). A mögötte lévő épület pár éve épült közösségi tér. A beépítés a hagyományos rendszerben történt: hosszában, telekhatáron. A gazdasági udvar, amelynek kapuját a 6. képen láthatják, az utca túloldalán helyezkedik el.

Figure 13: In the upper ellipse the building next to the street is the folklore house (18 Táncsics Street). The building behind it is a community centre built a few years ago. The construction was done in the traditional system: following the plot's boundary lengthwise. The farm yard, whose gate was shown in Figure 6, is located on the other side of the street.

A később tájházként működő épület szinte tanya-ként áll még a kataszteri térképen (**12. kép**). A könnyebb eligazodás miatt a mai alaptérképet is bemutatom, ugyanazzal a jelöléssel (**13. kép**).

A külsőségben megépülő tanyák a Kisalföldön gyakran előfordultak. Ennek ellenére a szakirodalomban ezzel a ténnyel alig találkozunk. Ami viszont itt sokkal érdekesebb, az a felmért épületekkel szemközti oldalon megvalósuló udvarutcás „sorházas” beépítés. Sajnos ezek az épületek és a telekbeosztás mára megszűnt. Egészen pontosan már az 1941-es katonai felmérésen sincsenek meg az épületek, amelyeket tervezetten építettek meg a 19. század első felében. Csak feltételezés, hogy egy tervezett pincefalu épült itt fel, amely a filoxéra elterjedését követően megszűnt.

Érdemes lenne összehasonlítani a két Péc szőlőhegyi szabályzatát, ha előkerülnének, mert az előbbi bekezdésben említett sajátos zsellérházas beépítés kapcsolatban állhat a hegybeli lakás gyakorlatával. A terület a pannonthalmi apátság birtoka volt, ezért nem kizárt, hogy akár onnan is előkerülhetnek vonatkozó iratok. A hegytörvények ilyen irányú feldolgozását Égető Melinda kezdte meg még a 1970-es években. Mára a komoly forrásközlések után érdemes lenne áttekinteni a települési vizsgálatokat, és összevetni a két terület eredményeit (Égető 1985, 2004).

A mai Táncsics Mihály utcában álló két lakóház (8. és 18.) megvan. Az utcában egy harmadik értékes, a hagyományokat őrző épület is áll a mai tájház szomszédságában. A két épület két építési korszak karakteres példája. A tájház esetében sikerült megvalósítani, hogy hegy is tartozzon a házhoz. Géber József néprajzos a tájház gazdájaként példa értékű munkát végez. További információk a Felpécért alapítvány oldalán találhatóak. Felpéc esetében a település nem épült rá a szőlőkapura, de egyértelmű a közvetlen összeköttetés a hegy és a település között.

Tovább menve dél felé a tábor keretében három prэшáz pincét mértünk föl a kispéci Öregszőlőben. A Hegyalja utcában, amely ugyancsak az egykori szőlőhegy területéhez tartozott, a 24. szám alatt áll az a lakóház, amely ma már tájház, közösségi épület.

Az egykori Kispéc területén 1994-ben nem készült több felmérés. A felmért épületek a kataszteri tér-

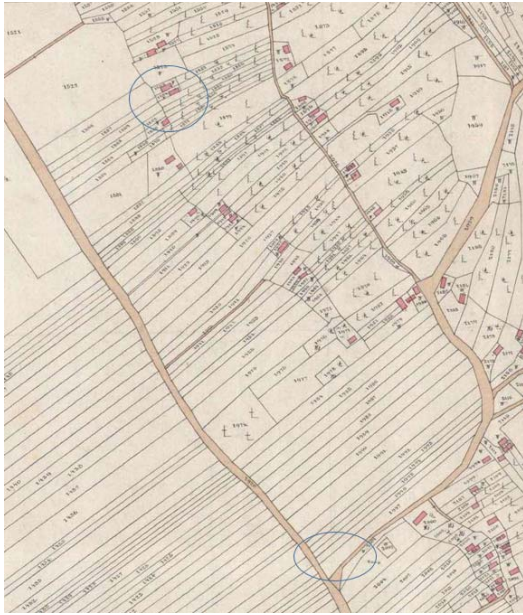
kép készítésekor még nem álltak, illetve a gádoros prэшáz esetében elképzelhető, hogy előzmény épülete már állt a telken (**14. kép**).

A későbbi Hegyalja utca betelepülése a 20. század elején indul meg a mai formában. Az egykori szőlőtelkekből létrejön egy utcás-szalagtelkes településrész egy szakaszon féloldalas, de a történeti falu felé már kétoldali beépítéssel (**15. kép**).

Ugyanez játszódik le Kajáron is. A Teleki utca gyakorlatilag hasonlóan alakul ki, mint a beszédes nevű Hegyalja, csak ott ez a folyamat már az úrbérrendezés idején megindul. Feltehetően a katolikus jobbágyfalu esetében a földesúr másképp jár el. A szoknyán futó útra dülő egykori szőlőtelkek alakulnak át lakótelekké, gyakorlatilag a gyepük és a tanárok fölszámolódnak, azaz a szőlőhegy település felőli kerítettsége megszűnik, pontosabban a lakótelkek kerítései veszik át ezt a szerepet, és a kert egybeolvad a tőkessel. Sok esetben a prэшáz is megmarad, vagy megépül az udvar végében. Jól látható ez az egyik felmért épületnél is. A tanárok vagy *tanórok* árokkal együtt futó sövényes kerítést jelentett, a gyepű általánosabban szintén határt jelöl. A szőlőhegyek kerítése a legtöbb esetben olyan, olykor több méter széles sávot jelentett, amely fás, cserjés gyakran tövises bokrokkal benőtt terület. A tőkés rész felőli oldalán helyezték el a venyigét, amit nem használtak föl, és ezt földdel is betemethették, így a sövény aljában egy hosszanti töltés is kialakulhatott (**16. kép**). Árkot általában a külső oldalon és ott alakítottak ki, ahol a terep lejtése az esővíz elfolyását lehetővé tette. Ez utóbbit nevezhették tanároknak. Feltehetően hasonló kerítettséggel rendelkezettek legelők, de maga a falu is a 18. századig. Ezek a kerítések főként a szőlőhegyeknél maradhattak fenn legtovább, mert itt a szőlő védelme és a termésből való adó beszedése a filoxéra miatti pusztulásig indokoltá tette, hogy a termést szőlő vagy must, bor formájában csak a kapun lehessen kiszállítani a hegyből.

Már e néhány felmérés is mutatja a porta szerkezete, beosztása közötti eltérést, ha az az egykori szőlőben alakul ki (Teleki és Öreghegy utcai porták). A Kossuth utcán szabályos gazdaportákat látunk, amelyből kettő került fölmérésre (**17. kép**).

Ugyanitt áll az evangélikus harangláb is a főutcán (ma Kossuth utca – **18. kép**).

14. kép: Kataszteri térkép részlete, 1856. Kispéc falu délkeletre fekszik. Ekkor még nem belterület a szőlők alja, a temető már megvan. A térkép adatai alapján a hegyben való lakás már általános, a felső „kör” jelzi a három préház helyét. A lakóház a hegyből levezető út betorkollásánál (alsó ellipszis) épül majd meg. Ez a későbbi tájház telke.

Figure 14: Detail of an 1856 cadastral map. The village of Kispéc lies to the southeast. At that time, the lower vineyards have not yet belonged to the inner area, but the cemetery already existed. Based on the map, living on the hill was already common. The upper “circle” indicates the location of the three wine press houses. Subsequently, the residential building will be built at the mouth of the road leading down the mountain (lower ellipse). This corresponds to the plot of the later folklore house.

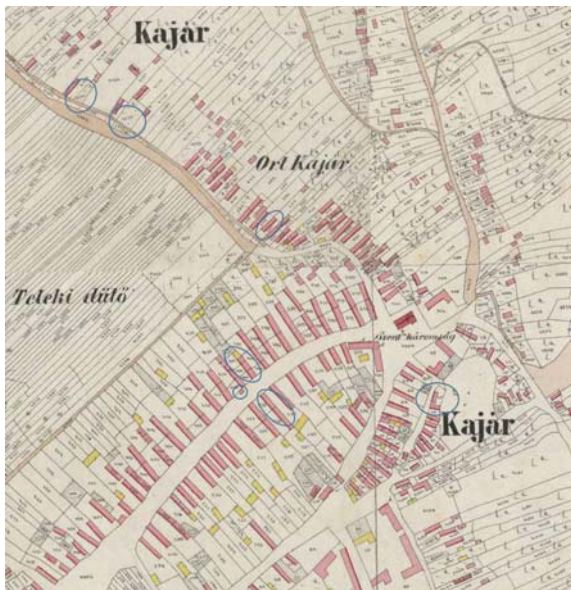
15. kép: Az egész terület, ahogy ezt az utcanév is mutatja, az Öregszőlő. A még álló épületeket a nyíl jelöli.

Figure 15: The entire area, as the street name Öregszőlő (Old Vineyard) suggests, was dedicated to viniculture. The arrow marks buildings still standing.

16. kép: Egykori szőlőhegy kerítésének helye, szürke csíkkal jelezve, Györszabadhegy–Kakashegy (a szerző felvétele).

Figure 16: Traces of the fence of a former vineyard, marked on the picture with grey stripe, Györszabadhegy–Kakashegy (Photo by the author).

17. kép: A térkép (1856) egyetlen vitás, rosszul azonosítható épülete a Domszer 1., amelyet a Kajár fölirat fölötti kör jelöl. Fent a Teleki szőlők (dűlő) aljában kialakuló utcásodásban a 61., 55. és 27. számú házak, illetve azok helye, a templomtól induló Kossuth utcában pedig a két lakóház és a harangláb jelölése látható.

Figure 17: The only controversial, poorly identifiable building in the 1856 map is Domszer 1, marked by the circle above the inscription Kajár. Above, houses no. 61, 55, and 27 as well as their locations are shown in the street formation at the bottom of the Teleki vineyards. In Kossuth Street, starting from the church, the two residential houses and the belfry are marked.

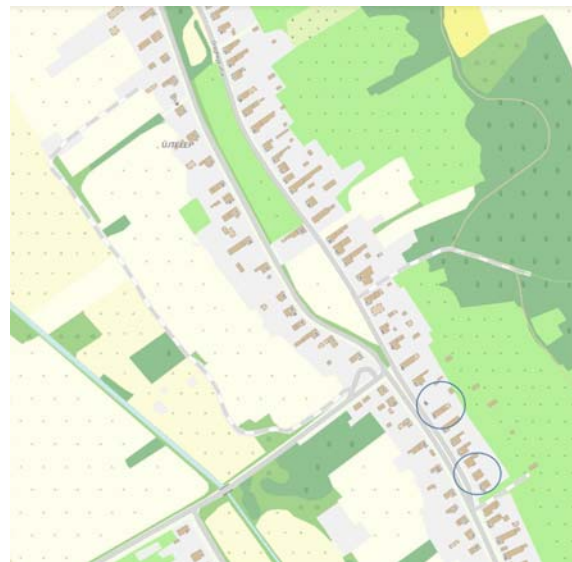
18. kép: Sajnos mára a gazdaporták pajtái eltűntek, a Domszer utcában ma egyetlen ház áll, az egykori szer helyén, az utca gyakorlatilag megszűnt. Ma már hivatalosan a Sashegy utca része.

Figure 18: Unfortunately, by now the barns of the farmsteads have disappeared. Only one stands in Domszer Street today but it is practically gone. Currently, it officially belongs to Sashegy Street.

19. kép: Az Öreghegy utca azon szakasza, ahol a két fölmért ház állt, a térkép készítésekor frissen kimért szőlőtelek az Alsó kotyorban – a Kajár felirat segít a pozicionálásban, mert az előző kivágaton is látható.

Figure 19: The section of Öreghegy Street where the two surveyed houses stand. At the time the map was drawn a new vineyard plot was established in the Lower kotyor (bushland) area. The inscription Kajár helps positioning these features, as it is also visible in the previous section of the map.

20. kép: Láthatóan ez ma a település legdinamikusabban fejlődő része, de úgy ítélem meg, hogy ezek inkább spontán, esetleges változások, ahol a hagyományos falu, az egykori szőlőhegy és a kertváros találkozik.

Figure 20: This is apparently the most dynamically developing part of the settlement, but I believe that these are rather spontaneous, contingent changes where the traditional village, the former vineyard hill and the gardens of the new suburb meet.

Érdemes megfigyelni a településszerkezet karakteres változását 1784 és 1856 között (**9., 17. kép**). Ez a mai állapotot mutató térképen is jól látszik, hogy az első katonai felmérés idején még egyenrangú két utca közül a Szentháromság templom megépülését (1798) követően egyértelműen az új, telepes utca válik főutcává (**18. kép**).

Mivel a kajári hegyek kiterjedése túl nagy, ezért az Öreghegy utcát külön kivágoton mutatom (**19. kép**). A térképen szereplő *kotyor* szó tüskés, bozotos helyet jelent a Czuczor-Fogarasi szótár szerint (Czuczor – Fogarasi 1872). A következő részt pedig Újhegynek írja a térkép. Ugyanakkor az is tény, hogy már az első katonai felmérés is szőlőterületnek jelzi ezt a részt.

Az biztos, hogy a területen 1856-ban még nincsenek prэшházak sem a felső út mellett, sem a szőlőlábakban. Az is bizonyos, hogy még a harmadik katonai felmérés (1880-as szelvénye) is csak prэшházakat jelöl a területen. A felmért épületek szerkezetei is alátámasztják, hogy itt a 20. század elején épültek a lakóházak.

A 2025 októberi út legmeggrázóbb pillanata volt, amikor megtaláltam az éppen bontás alatt álló 48-as számú épületet. A térképen már új számozás látható, illetve a másik épület helyén telekredezés is történt (**20. kép**).

Ezek tehát az építmények helyei, rövid településfejlődési megjegyzésekkel. A következő részben tematikus sorrendben, hat kis fejezetben bemutatom az épületek dokumentációját és azok sorsát. A tanulások nem azonos súlyúak. Az anyagot még ki kell egészíteni a táborok idején és a felméréskor készült fotódokumentációval. Az 1988. évi felméréseket is csatolni fogom majd.

Az építmények tanításai

Öregszőlő (14–15. kép)

A három prэшházas pince azonos térszervezésű, a rövid oromzatos oldalról nyílik a prэшházter ajtaja. Az épület hossz tengelye a lejtőre merőleges, azaz a prэшházból nyíló pince befut a domboldalba. Ahol a terepszint emelkedése lehetővé teszi, ott a pincerész fölé földborítás kerül. A három fölmért épületnél azonban a nyeregvető végigfut az épületen, a padlás a hátsó oromzatról is nyílnak ajtóval, mint a Vajda pincénél (**21. kép**). Az épület Perger Gyula tanulmányában a 3. képen szerepel.

A felmért épületek egységesen padlásoltak, de más földémszerkezet van a préstér és a belső bortároló rész fölött. A Vajda pincében nyújtott csehsüvegoltok épültek. Ez ritka megoldás, főként földfalazat esetében. Az épületet 2021-ben felújították.

A Népi Építészeti Program keretében készült építéstörténeti dokumentáció egyszer majd elérhető

lesz, ha a program adattárát nyilvánossá teszik. Az 1994-es dokumentációban feltehetően téves az anyagjelölés. Ennél az épületnél különleges még a bejárat homlokzat oromfal kialakítása, valamint a gádoros bejárat. Ezek a külső elemek a nemesi mulatóházakkal rokonítják az épületet.

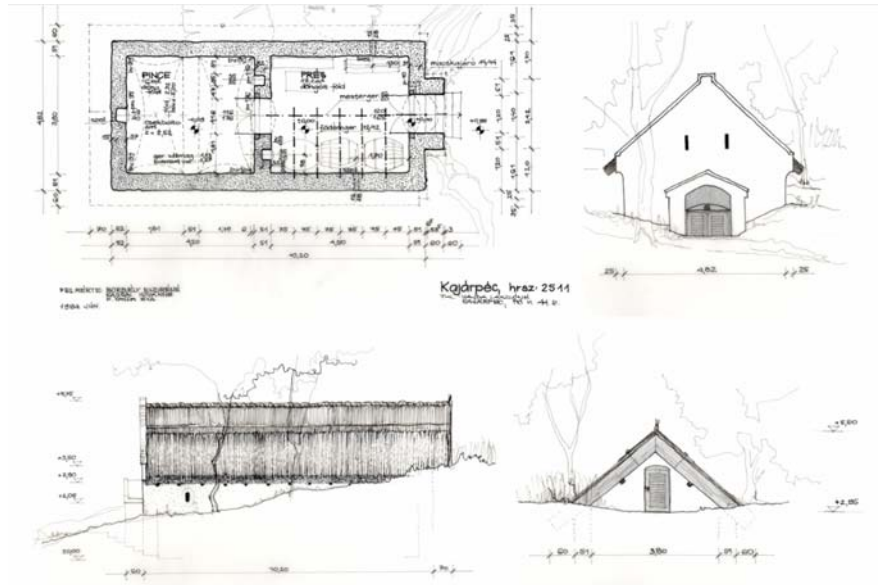
A másik két prэшház az általánosan elterjedt típust képviseli. Mindháromban előfordul a falifülke mindkét térrészben, hiszen ez fontos szerepet játszott a használatban. Itt helyezték el a gyertyát, talán korábban *foklát* majd a petróleumlámpát. A Pintér-féle épület szintén felújításra került (**22. kép**). Elbontották a köpenyfalat és az ideiglenes bádogtetőt. A tetőt *farazatosra* alakították, azaz a nyeregvető végénél ferde síkkal záródik a tetőidom az oromzat helyett. Ez hőtechnikai szempontból jobb megoldás, mert a nád jól szigetel. A képen jól látható, hogy a tetősík a homlokzati sík elé nyúlik, így védve az esőtől a bejáratot, ami sokszor a terepszintnél mélyebben van. Figyelemre érdemes a félágas a metszetrajzon a pince fölötti tetőrészben. Ez a szerkezeti megoldás, az ágasfa a Sokoróban és a Kisalföldön általánosan elterjedt volt. Nem csak a homlokzatnál, hanem a harántfalakban is ágasfa tartotta a taréjszelement. A felújítás során a tető szerkezet vizsgálata és az analógiák alapján javasolta a tervező a módosításokat (**23. kép**).

A harmadik pince a legtipikusabb. A *farazatos* kialakítás, az egyszárnyú, ácstechnikával készült ajtó, a szellőző vagy macskalík a homlokzaton, mind általánosan jellemzők a hegybeli építményekre (**25. kép**). A falazat anyaga itt egyértelműen föld volt, feltehetően vert vagy más néven döngölt föld. A gerendakiosztás alapján a prэшház földeme későbbi, egy falkutatás során esetleg szikrafogóra utaló nyomot is találhattunk volna a prэшház valamelyik sarkában. Ebben az épülettípusban ugyanis előfordult tűzpadka a padlásolatlan térrészben, a sarokba építve, fölötté a falkoronára szerelt sározzott szikrafogóval.

A népépítészetben az épületbe bele van kódolva az elmúlás. Bíró Ibolya mondta ezt még Győrújbaráton, egy közös kiránduláson. De az elmúlás nem pusztulás, romlás, hanem átalakulás vagy visszatérés. A Tóth-féle pince is nyomtalanul tűnt el, de itt még a hiányát, a foghíjat sem lehetett érzékelni (**24. kép**), amint azt a Teleki utcában látni fogjuk. Visszatért a földbe, amelyből vétetett. Ez is egy fontos tanulság.

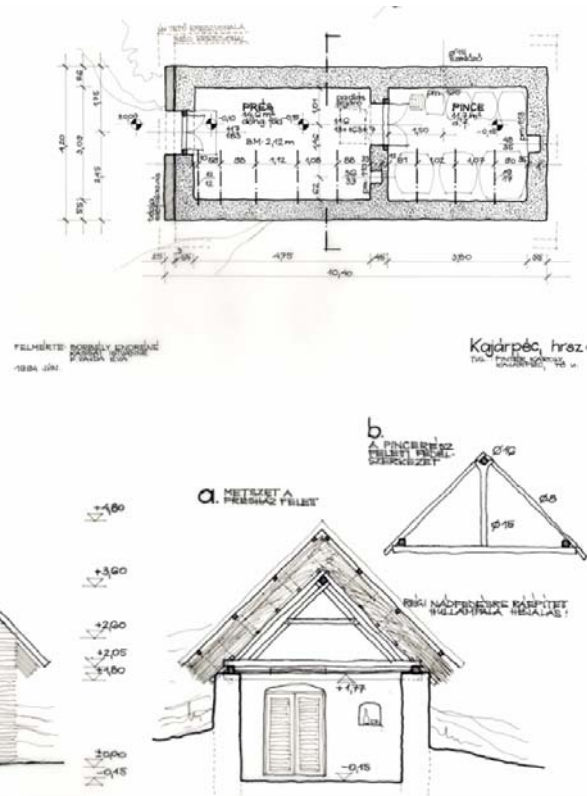
Felpéc, Táncsics utcai házak (12–13. kép)

A felmérés idején mindkét porta már erősen hiányos volt. A belső kerítések alig voltak meg, csak a lakóház és egy-egy árnyékszék állt a telken, illetve egy kút a 8. számú házánál (**27. és 30. kép**). Hagyományosan, és ez majd a kajári házaknál látható lesz, a belsőségen legalább három udvartípus különíthető el: a tisztaudvar, a baromfiudvar és a kertek.

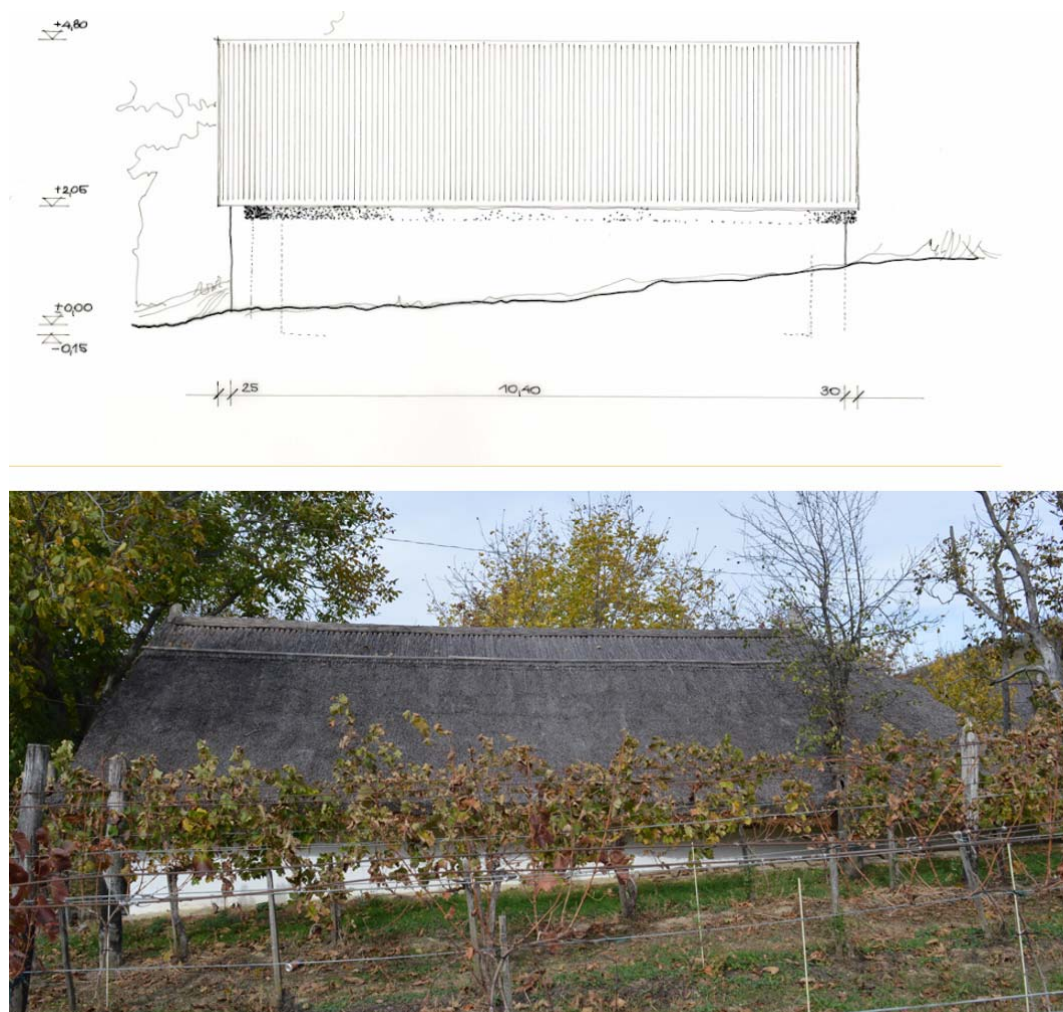
21. kép: Vajda pince, a dombba befutó gádoros présház padlása a hátsó oromzati ajtón közelíthető meg. A pince fölött két nyújtott csehsüveg boltszakasz található. Rangos épület, a hegyben néhány hasonló található.

Figure 21: Vajda's wine cellar with entrance porch. The attic of the wine press house that runs into the hill can be accessed through a rear gable door. Two elongated "Czech cap"- shaped arches (spherical caps with parts falling outside the ground plan cut off) are visible above the wine cellar. This seems a prestigious building; there are some similar ones on the hill.

22. kép: Az alaprajzon és a homlokzaton látható a téglából épült köpenyfal. A hullámpala lekerült az épület tetejéről. A felújított pince fotóját 2025 októberében a szerző készítette.

Figure 22: The brick cladding wall is visible on the floor plan and facade. The corrugated slate roof has been removed from the building. The photo of the renovated wine cellar was taken by the author in October 2025.

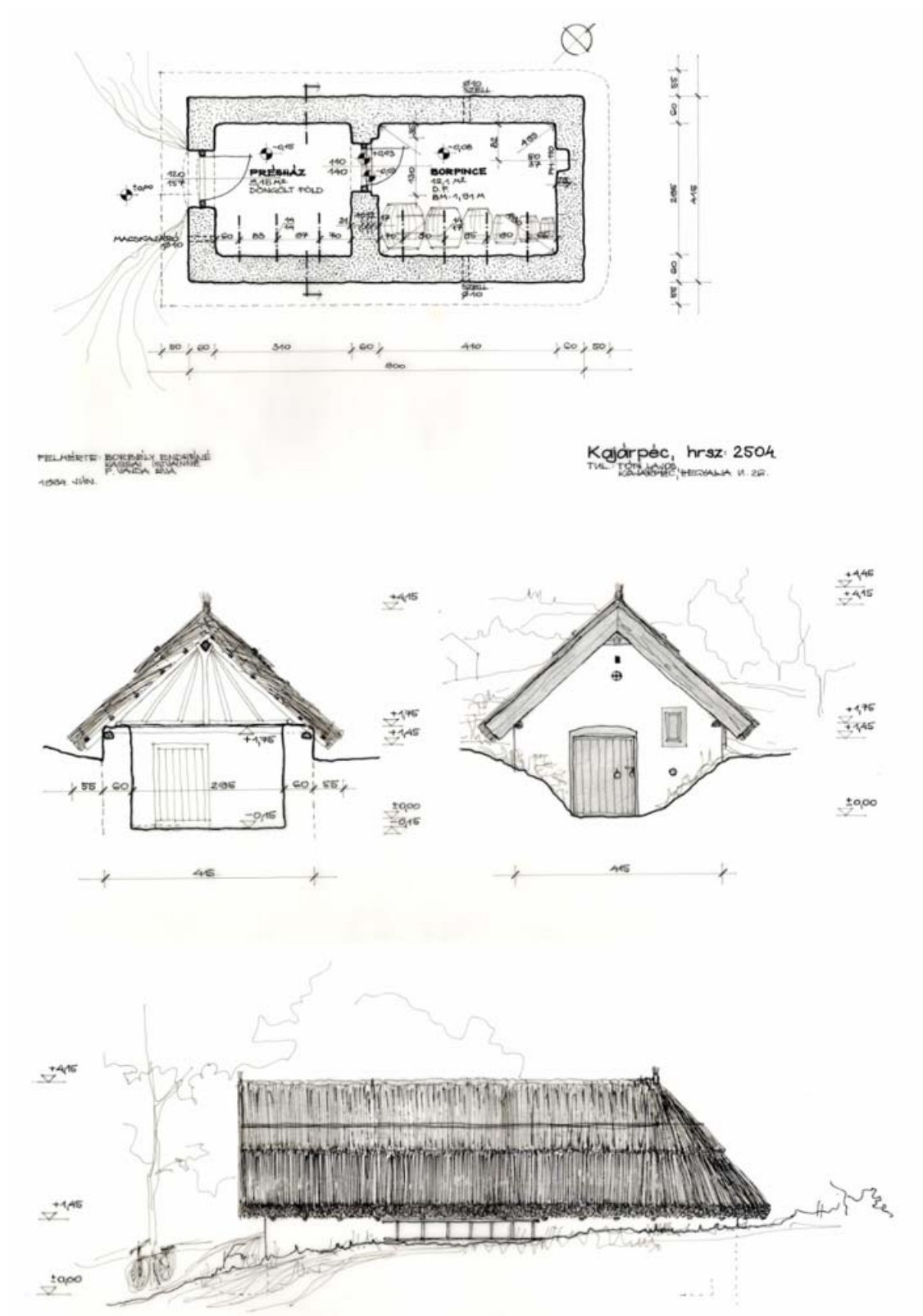
23. kép: A leglátványosabb változtatás a tetőidom módosítása. Az új nádfedés jól látható a képpáron (a szerző fotója).

Figure 23: The most visible change is the modification of the roof form. The new thatched roof is clearly visible in the pair of images (Photo by the author).

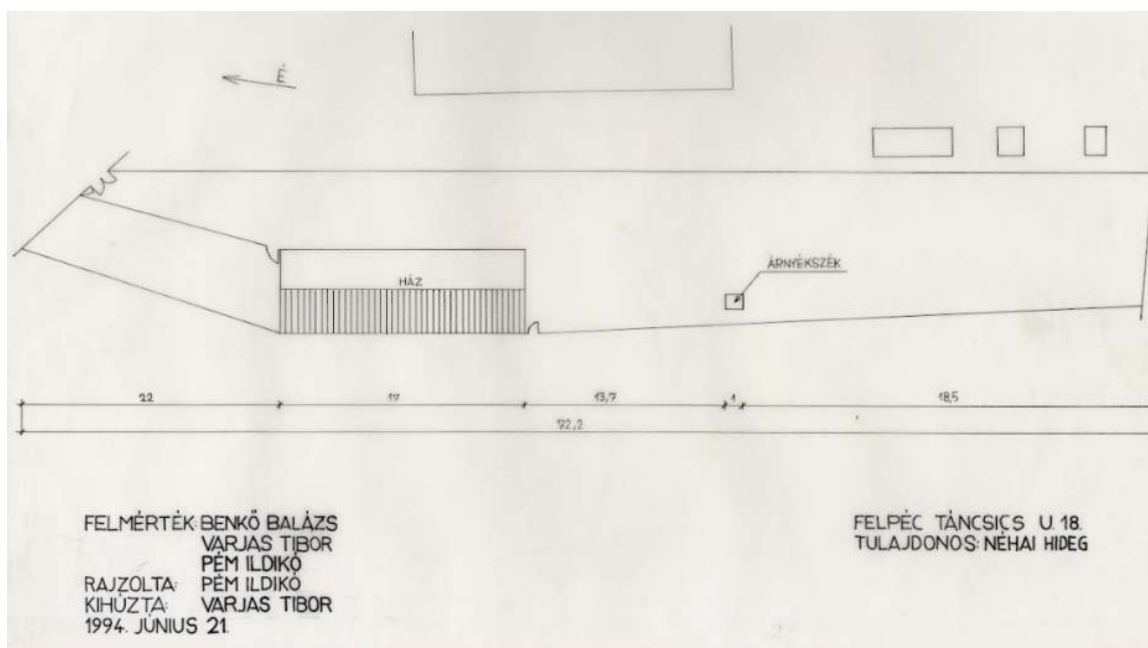
24. kép: A nyíl jelzi, hol állt a Tóth pince. A háttérben a Pintér féle pince farazata (a szerző fotója).

Figure 24: The arrow indicates where the Tóth cellar stood. In the background the rear view of the Pintér cellar is visible (Photo by the author).

25. kép: A Tóth féle pincét még az ezredforduló környékén elbontották. Emlékét a dokumentáció őrzi. A metszetrajzon jól láthatóak a félágashoz futó szarufák, amelyek a farazat nádazását tartják.

Figure 25: The Tóth cellar was demolished around the turn of the millennium. Its memory is preserved in the documentation. The section drawing clearly shows the rafters running to the half-girder, which hold the reeding of the rear frame.

26. kép: Helyszínrajz és alaprajz. Földfal (fecskerakás), téglafal és sárba rakott kő váltja egymást. Egy befalazott ajtót is találunk a pitvarban. A helyszínrajzon csupán az előkert kerítésége látszik.

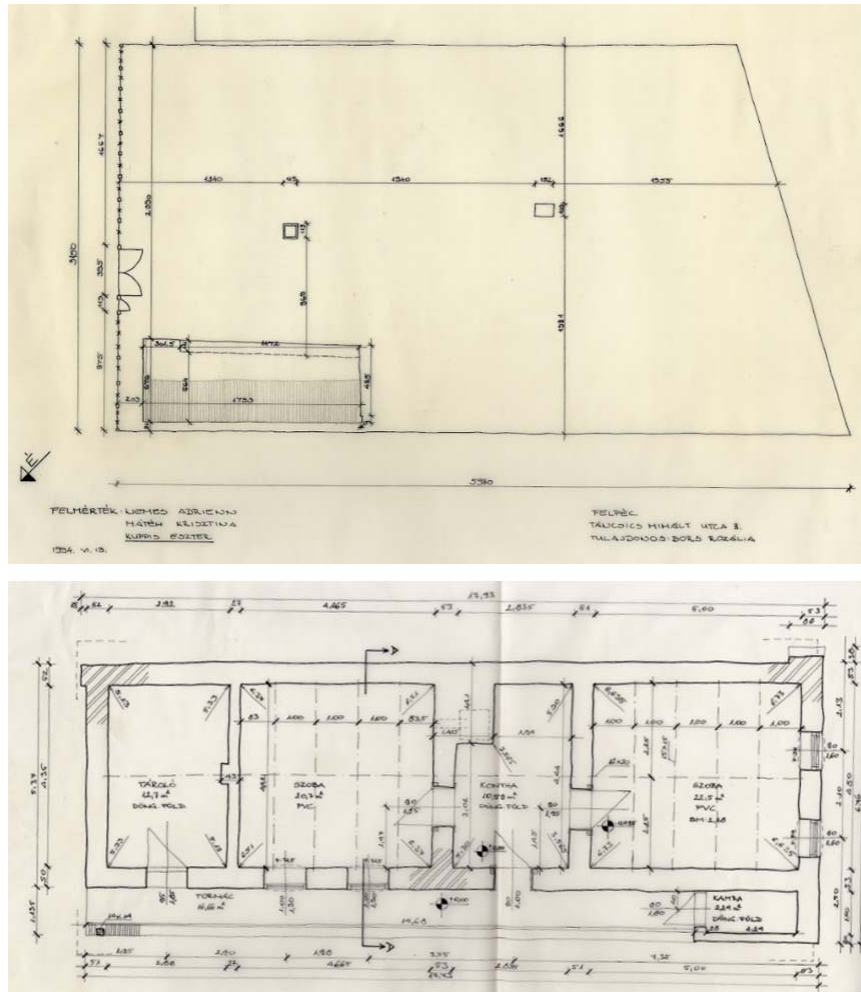
Figure 26: Site plan and ground plan. An earth wall (“swallow’s nest”), a brick wall and stone set in mud alternate in the structure. We also find a walled-in door in the atrium. The site plan only shows the fencing of the front garden.

Ez a rendszer a hagyományos gazdálkodásnál szükségszerű. Ha a telek mérete megengedte, akkor általában épült nyárikonyha a tisztaudvarban. A terménytárolás és állattartás épületei mindig az igényeknek megfelelően, de a hagyomány szerint kerültek a telek megfelelő udvarába. Adott esetben az egyes udvartípusok elválhattak egymástól. Ez jelen esetben azért fontos, mert az utca végén álló öregebb épület azóta olyan fejlődésen ment át, hogy az külön dolgozatban értékelhető csak. A bevezetőben érintett sajátos fejlődés miatt itt teljesen elfogadható, hogy az utca túloldalára kerül a gazdasági udvar. Most azonban a felmérések bemutatása a cél.

Mindkét épület datált. A felvétel idején a 18. ház oromzatán lévő szellőzőnyílás fölött 1813 évszámot rögzítettünk (**29. kép**). A felújításkor 1913 került az oromzatra (**28. kép** bal oldali fotó). A másik épület mestergerendáján pedig 1881 olvasható.

A térkép alapján valószínű, hogy a mai tájház már 1856-ban állt, így akár az 1813-as építés is elképzelhető. Ha az alaprajzot megnézzük, jól látható több építési periódus, mert eltérő faltechnikák figyelhetők meg (**26. kép**).

Az jól látható, hogy az egymenetes épületek első három helyisége, még a tornácra beépülő kamra is, nagyon hasonló.

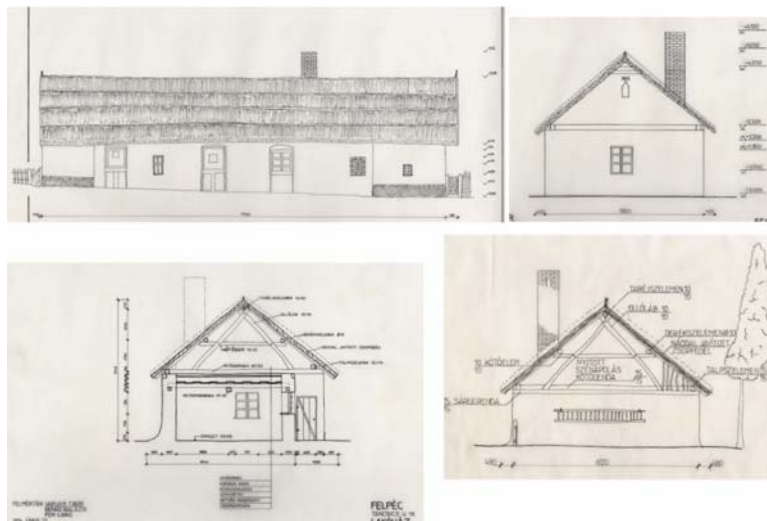
27. kép: A Táncsics 8. széles telkén egyáltalán nincs belső kerítés, maga a telekforma is atipikus, duplaszéles. Az alaprajzon látható, hogy a falszerkezet egységes, csak a kamra fala tér el ettől.

Figure 27: There is no internal fence on the wide plot at 8 Táncsics Street. The plot shape itself is atypical, being twice as wide as usual. The floor plan shows that the wall structure is uniform, only the wall of the chamber differs from it.

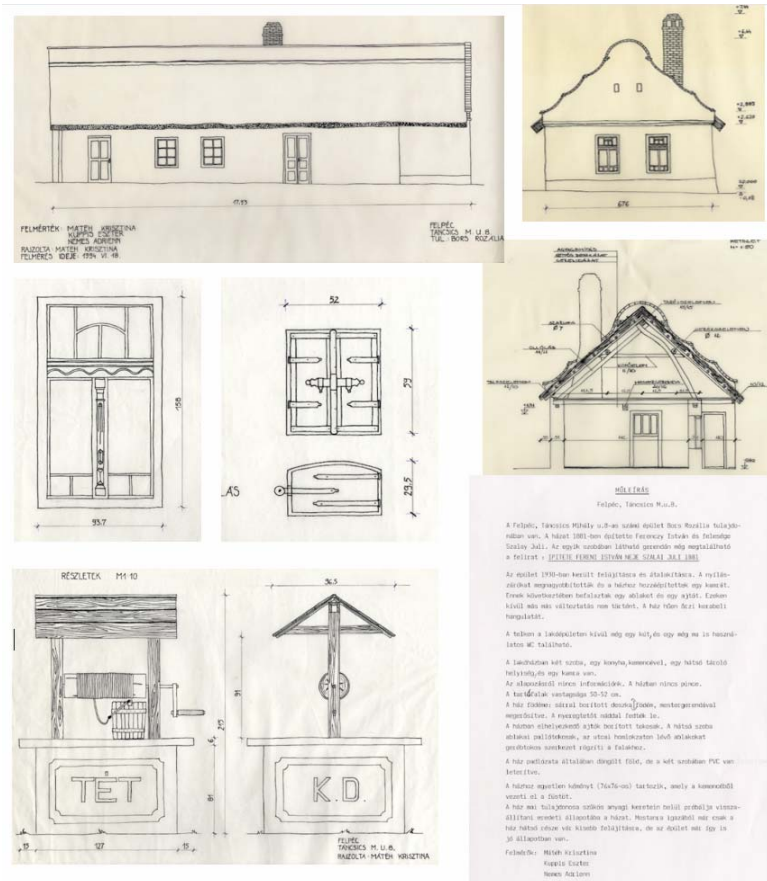
28. kép: A felpéci tájház mostani datálása és a barokkos oromzatról „hiányzó” ajtónyílás (a szerző fotója).

Figure 28: The current dating of the Felpéc folklore house and the „missing” doorway from the Baroque gable (Photo by the author).

29. kép: Az épületen megjelenő sokféle ablak és ajtó típus a többszöri átalakítás nyoma. Az oromzaton szerepel a felméréskor rögzített datálás (1813). Figyelemre méltó az oldalhomlokzati rajzon megjelenő kerítés részlet.

Figure 29: The many different types of windows and doors on the building are indicative of the multiple alterations. The gable is dated as 1813 at the time of the survey. The fence detail on the drawing of the side facade is noteworthy.

30. kép: Az 1881-ben épült lakóház ma hétvégi házként szolgál, jól karbantartott. A beépített és meglévő asztalos szerkezetek mind megőrzésre méltó kivitelben készültek. Az udvari homlokzat két ablaka feltehetően a műleírásban szereplő átépítéskor került hátra.

Figure 30: The house built in 1881 is now used as a holiday home and is well maintained. The built-in and existing joinery were all executed in a quality worthy of preservation. The two windows on the courtyard facade were probably moved to this side during the reconstruction mentioned in the description of the building.

A 8. házról készült alapos műszaki leírás alapján elfogadhatjuk, hogy az épület már a kaminos kemencével és mászkéménnyel épült **(27. kép)**. Az öreg háznál utólag építették be ezt a füstelvezető szerkezetet az egykori szabadkéményes konyhába. A *kamin* a hasábkemencével egybeépült füstelvezető, így a kémény egy mászható széles kürtővel indul. Általában kettős fémajtaja van. Itt mászik be a kéményseprő, és itt tudják a füstre föltenni a disznóságokat. A szerkezet miatt a konyha zárttá és füstmentessé válik. A megoldás a 19. század második felétől terjed rohamosan a Kárpát-medencében (Sabján 2021). Hogy az eresz alá megépülő kamra melyik háznál készült el előbb, azt nehéz lenne megmondani. Ha mégis az 1913 évszám a valós, ami egy nagyobb felújításhoz, átalakításhoz kapcsolódik, akkor lehet, hogy itt épült meg először, míg a másik háznál eredendően egy reprezentatív tornác ajtó volt az utca felé eső homlokzaton. Ennek, lévén előkertes a beépítés, gyakorlati használata nem lehetett, csak szélfogóként és reprezentációs céllal készült, mert a barokk(os) oromzat megkövetelte ezt. A kajári példánál látjuk majd a divat hatására alakuló utcai architektúrát **(47. kép)**.

E finom egymásra hatások (kaminos kemence, ereszalji kamra) – melyeket természetesen nem tudunk igazolni, csak feltételezhetünk – nagyon jellemzőek voltak a népépítészetre. Viszont egy esetleges felújításnál, tervezésnél hasznos lehet az ilyen gondolkodásmódból eredő javaslat, megoldás. A fényképen **(28. kép)** szembevetendő különbség ellenére, a két lakóház hasonlóvá vált a 20. század elejére.

Ma a falusi településeképek szétesésének legfőbb oka, hogy a foghíjbeépítések esetében a tervező, nem ismerve a helyi építési gyakorlatot, megvalósítja a sokszor betelepülő „gyütt-ment” tulajdonos, vagy a saját elképzelését. Ha ismerné az egykori faluképet, a telken régebben álló, akár már lebontott épületet, akkor tudna mihez igazodni. Ennek szándéka hozta létre a települési arculati kézikönyveket 2016-ban (400/2016. (XII. 5.) kormányrendelet). Ezekben legtöbbször azonban nem szerepelnek a már eltűnt épületek, tehát egy szétesett faluképből próbálják kialakítani a javasolt, sematizált előírásokat. A bemutatott két példa is **(29–30. kép)** jelzi (a telekformák szabálytalansága, sajátos domborzati adottságok), hogy szinte telkenkénti szabályozásra, javaslattételre lenne szükség.

A később épült 8. számú ház **(27–30. kép)** egységes képe – csak a „tornácajtó” tűnt el – egy módos építkezést emlékélt hordozza. A típus általánosan

elterjedt, de a három településen nem áll már ehhez hasonló lakóház, csak klasszicizáló és historizáló párját találtuk meg (Kajár, Kossuth u. 19.).

A kispéci tájház és a Teleki utca hiányai (17–18. kép)

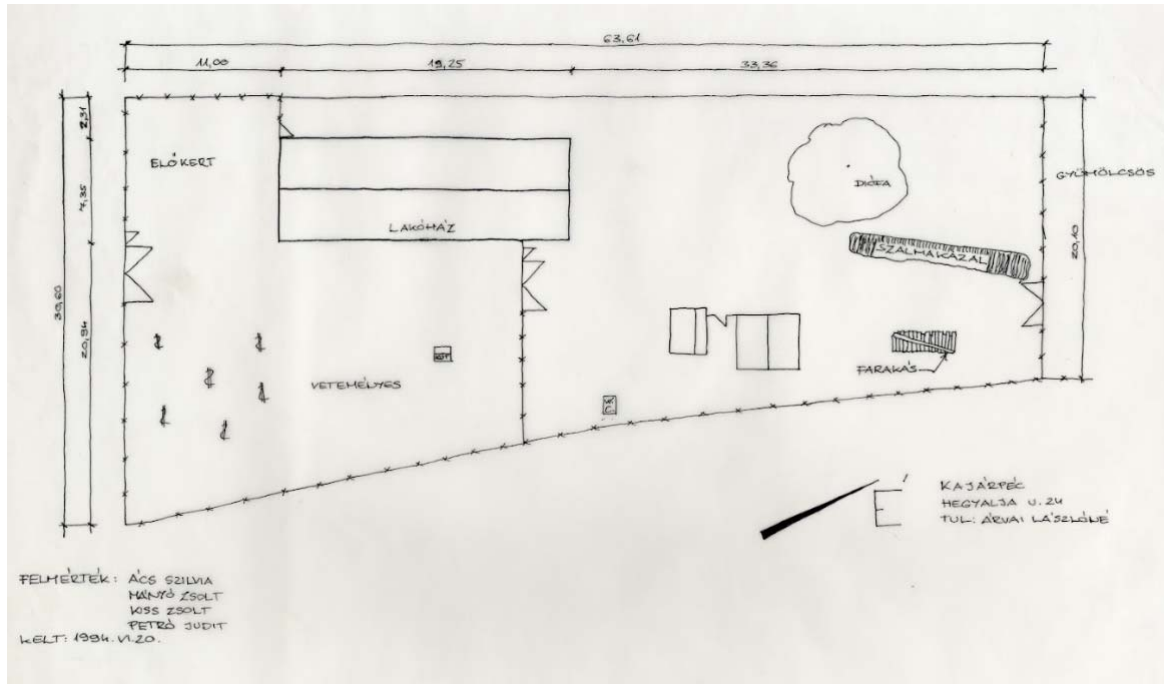
A kispéci részen, a Hegyalja utcában fennmaradt épület szintén a hegybe települt porta példája. Megmaradása talán éppen a felmérésnek köszönhető, és annak, hogy Felpécen 2004-ben megnyílt a tájház. „A szomszéd háza” így is működik. Ez azért is figyelemre méltó, mert a faluban már ekkor működött egy helytörténeti kiállítás, és nem általános, hogy egy falu két hasonló intézményt képes legyen fenntartani. Természetesen azon lehetne vitatkozni, hogy mi a falu, az önkormányzat, vagy egy helyi civil közösség képviseli inkább?

A tömegformát és az anyaghasználatot megőrizve újították föl. Az utcafronton bukó-nyíló ablakok építettek be **(31–33. kép)**. Ez ugyanaz a hozzáállás, mint az udvar és a kút átalakítása. Természetesen érthető, hogy a szekér ma látványelem és a fű gondozása egyszerűbb. A felméréshez építéstörténeti adatokat is tartalmazó műleírás is készült, amelyet most is érdemes elolvasni **(34. kép)**.

A továbbiakban három házhelyet fogok bemutatni **(35. kép)**, majd az egykor ott állt épületek dokumentációit három tablón **(36–40. kép)**. Az egyik épület egy nyárikonyha volt. A tulajdonos a szemlén azt mondta, hogy szeretné visszaépíteni, mert jól tudták használni... persze nem földből. Pedig éppen abból lenne érdemes, csak kicsit máshogy. Valami elindulhat.

A Teleki utca képe mára látszólag teljesen szétesett. Itt a hetvenes évektől máig minden lakóházíztípus megtalálható, de a túlméretezett épületek mögött gyakran megvannak az egykori lakóházak hátsó szobái, kamrái, a pincék pedig egészen nagy számban fordulnak elő, amint ez az áttekintő térképen **(17. kép)** jól kivehető. Nos, ha egy fejlesztett Település Arculati Kézikönyv, amely térinformatikai elemeket is használ, tartalmazná az alábbi felméréseket, adott lenne a lehetőség, hogy a foghíjak építetői ne a meglévő, hanem az egykor volt utcaképet is láthassák, és innen merítsenek ötletet.

Itt is érdemes elolvasni a felméréskor készült műleírást. Visszatekintve valóban a kilencvenes évek voltak a huszonnegyedik óra. Szinte minden épületnél olyan tulajdonost találtunk, akinek a szülei is itt laktak, és ismerték a porta történetét.

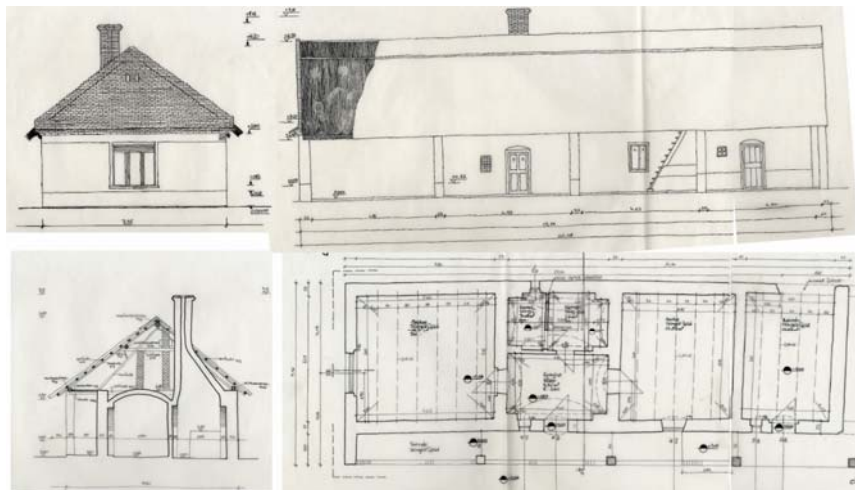
31. kép: A helyszínrajzon jól látható a bevezetőben említett udvaros rendszer a kapcsolódó melléképületekkel. Szimbolikus, hogy a tisztaudvarban szőlő volt egykoron, a lugas máshol is, sokszor a tornác előtt, megszokott eleme a parasztudvarnak, csemegeként és árnyékolóként is kiváló.

Figure 31: The site plan clearly shows the courtyard system with the associated outbuildings mentioned in the introduction. It is of symbolic significance that once grapevine grew in the fancy courtyard. Grape arbors are also found elsewhere, often in front of the porch. It was a usual element of the farmyard, offering an excellent treat and providing shade.

32. kép: A kajárpécsi tájház elsősorban közösségi ház, rendezvények otthona. Felújításakor elsődleges szempont a korszerűség és használhatóság volt, ez jól látható a kert átalakításán is (a szerző fotója).

Figure 32: The Kajár Pécek folklore house is primarily a community centre, a home for events. During its renovation, modernity and usability were the primary concerns, a consideration clearly visible in the transformation of the garden (Photo by the author).

33. kép: A felmérésen a hatvanas évek „korszerű tűzépablaka” látható, ezt váltja fel a két álló formátumú bukó-nyíló, hőszigetelt ablak. A belsejben viszont ott van a szabadkéményes konyha hasábkemencével.

Figure 33: The survey shows the typical government-issued window of the 1960s, which was replaced by two vertical, insulated tilt-and-turn windows. Inside, however, the open-chimney kitchen with a prism-type stove has been preserved.

TÜZSÁKI JEDŐS
Cím: KAJÁRPÉC HEGERVÁR u. 24.
1896-BAN ÉPÍTETTE ABRAHÁM ISTVÁN GAZDÁLKODÓ
AZ ÉPÜLET EGYSOROS ÉPÍTÉSE, OSZLOPOS TORONYOS,
UTÉREKTETŐS, ORONTALAS A HETISÉGEK UTCA FELŐL SZO-
RULDSE: TISZTA SZOBA
SZABADKÉMÉNYES KONYHA
SZOBA
ZAKTAR
ISTÁLLÓ
→ A ZAKTAR MELLETT ÁLLÓ ISTÁLLÓ MELLELT ÉVEL EZEKET LEDŐLT
TOVÁBBRA A ZAKTAR BALOLDALI SZOMSZÉD FELŐL FALA IS
KIDŐLT. A FŐDÉNGERENDÁK MEGJELENÉSE ALÁDOLGAT.
TELEKEPÜNKET: TAKARMÁLYZAKTAR, ÁDUTÉKSZÉK, KERÉKESKÜT
(MA MÁR SZIVATTYÚVAL MŰKÖDIK)
1940-BAN BEVEZETÉK A VILÁGÍTÓ, VÍZ ÁDUTRA A HAI NAPIQ
VÍNGS AZ ÉPÜLETBEN.
AZ 50-ES ÉVEKBEN A KONYHÁT VÁLÁSTÁLLAL JELEKESZTETÉK
A SZABADKÉMÉNYTŐL KÉSZŐB A SZABADKÉMÉNYTŐL KAH-
ZAT VÁLÁSTOTAK LE, MELLET DEKÁVAL FÉDNEK. A SZ-
ZAKTAR MELLÉLT ALK EGT KISERB HEDÉK KEMENCE KERÜLT.
→ FELDOLGÁK AZ UTCAFELŐL HONLOKZATOT, KICSERÉNK A 41/6583
KBLAKOS 106/114-ES KAPCSOLT GERÉPTOKOS KBLAKRA. A RÉGI
ÁSTÓK GERÉNDATOKOSAK, AZ ÁBLAKOK TALÓTOKOSAK.
AZ ORONTAL BURKOTÉLA BURKOLATOT KAPOT.
→ FŐDÉNGERENDÁK: A SZOBA'BAN 15x15 CM-ES GERÉNDÁK-
KAL FŐDÉNG FÖLÖTTE AGYAGTÁRSZÁK A PADLÁSON. A
KONYHÁBAN DOLGA BOKTOZAT BOKTÁVAL JELEK. A B
BOKTÓV A SZABADKÉMÉNY KÖTŐFALÁVAL TALÁHATÓ. A KONYHA
TELKES FŐDÉNGE GYÜDŐFALÁVAL KÉSZÜLT. A HÁTSÓ SZO-
BA SZINTEN FŐDÉNGMEL DAKUL, A SZOBA'BAN ÁTMELT
REPERÉSEK MUTATK A FALSZERKEZET TÖKKEREMÉNYTÉL
BURKOLAT: TISZTA SZOBA: DÖNGÖLT FÖLT (JELENLEG GYÜDŐFALÁVAL)
KONYHA MÁRVÁLMÓZAIK
SZABADKÉMÉNYES KONYHA:
HÁTSÓ SZOBA: MÁRVÁLT MÓZAIK
HÁTSÓ SZOBA: DÖNGÖLT FÖLT
TORNYOS: FÖLÖGÖLT FÖLT TQ. SIEGELT
→ FŐDÉNGERENDÁK: GYÜDŐFALÁVAL KÉSZÜLT FÖLT TQ. SIEGELT
FŐDÉNGERENDÁK A HÁTSÓ HEDÉKZATL.
A 87 ÉVES ABRAHÁM JÁSZÓVÉ JELENLEGI TOLÁDOKOSA AZ 11-
GATÁHATK, MA MÁR CSAK A TISZTASZOBÁT, KONYHÁT, KAHAT HÁTSÓ
KONYHA MELLET KARAVANTARTOT. ALTAQI HELTETE, SEM FIZIKAI
EREJE NEM TESSZ JELEKÖNE AZ ÉPÜLET TOLÁDOKA
LAK MEGKADALTOZÁSÁVAL.
Felmérés: Ákos Gábor / MÁR 2008
KISS Zolt / PETRO Judit

34. kép:

A kézirat Kajárpécen készült, a táborvezető javításával. Az ablak-cserére és a konyha átalakítására vonatkozó információk nagyon fontosak. Az utolsó bekezdés a felméréskor kialakuló személyes kapcsolatra utaló mondat.

Figure 34:

This manuscript was written in Kajárpéc, with corrections by the head of the camp. The information concerning the replacement of the window and remodelling of the kitchen are very important. The last paragraph is a sentence referring to the personal relationship that developed during the survey.

35. kép: Teleki utca 61. Előkeres beépítéssel állt a ház, a zöld nyíl jelzi a pincét (alaprajzon verem). Az 55-ben az utcavonalon állt egy nyárikonyha, hasonló téglatoromzattal, mint a képen látható ól, a tulajdonos szívesen visszaépítené. A 27-es telek előtt már kerítés sincs, belátnak a „Teleki szőlőbe”. Ilyen néven szerepel a terület a kataszteri térképen (a szerző fotója).

Figure 35: 61 Teleki Street. The house had a front garden, the green arrow indicates the wine cellar (marked as stack on the ground plan). A 55 Teleki Street, there was a summer kitchen on the street front, with a similar brick gable as that of the barn in the picture. The owner would like to rebuild that structure. The fence no longer exists in front of plot 27; we can thus look into the “Teleki vineyard”. This is also the name of the area in the cadastral map (Photo by the author).

A hagyományos szerkezetek fennmaradása olykor meglepő. Az is megfigyelhető, hogy ha az új épület esetében térnek vissza egy régi szerkezeti megoldáshoz vagy anyaghasználathoz – ennek legtöbbször anyagi oka volt. Most viszont miért ne lehetne oka a fejlődés vagy a fenntarthatóság? A sár, föld, a bontott téglák használata a hatvanas évektől a szegénység jele volt, most a vályog korszerű, a bontott téglával díszítünk, a régi mestergerendát visszaépítjük, aplikáljuk az új házra, de lehet ezt még jobban is csinálni!

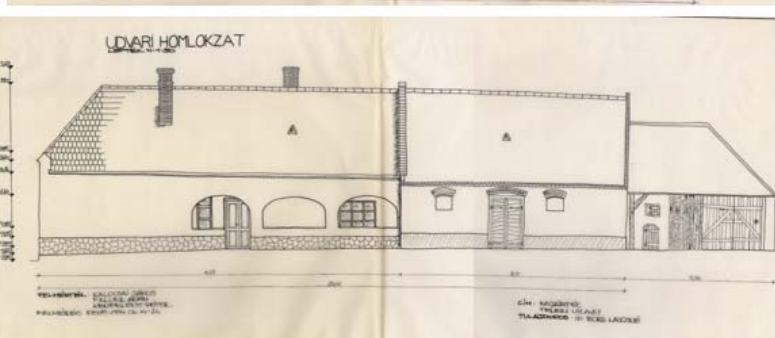
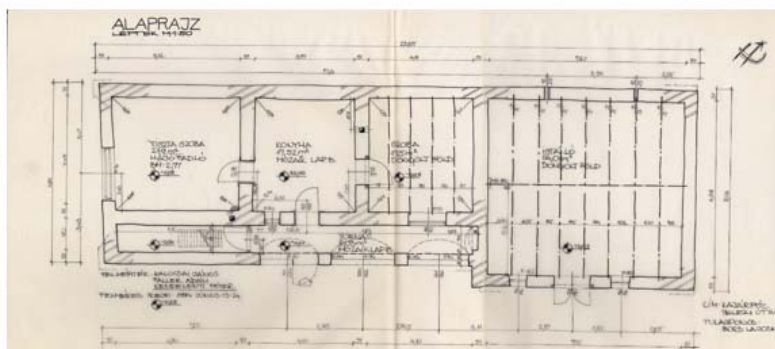
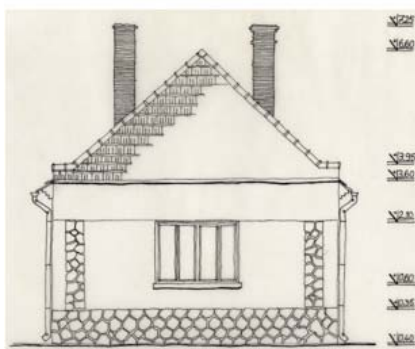
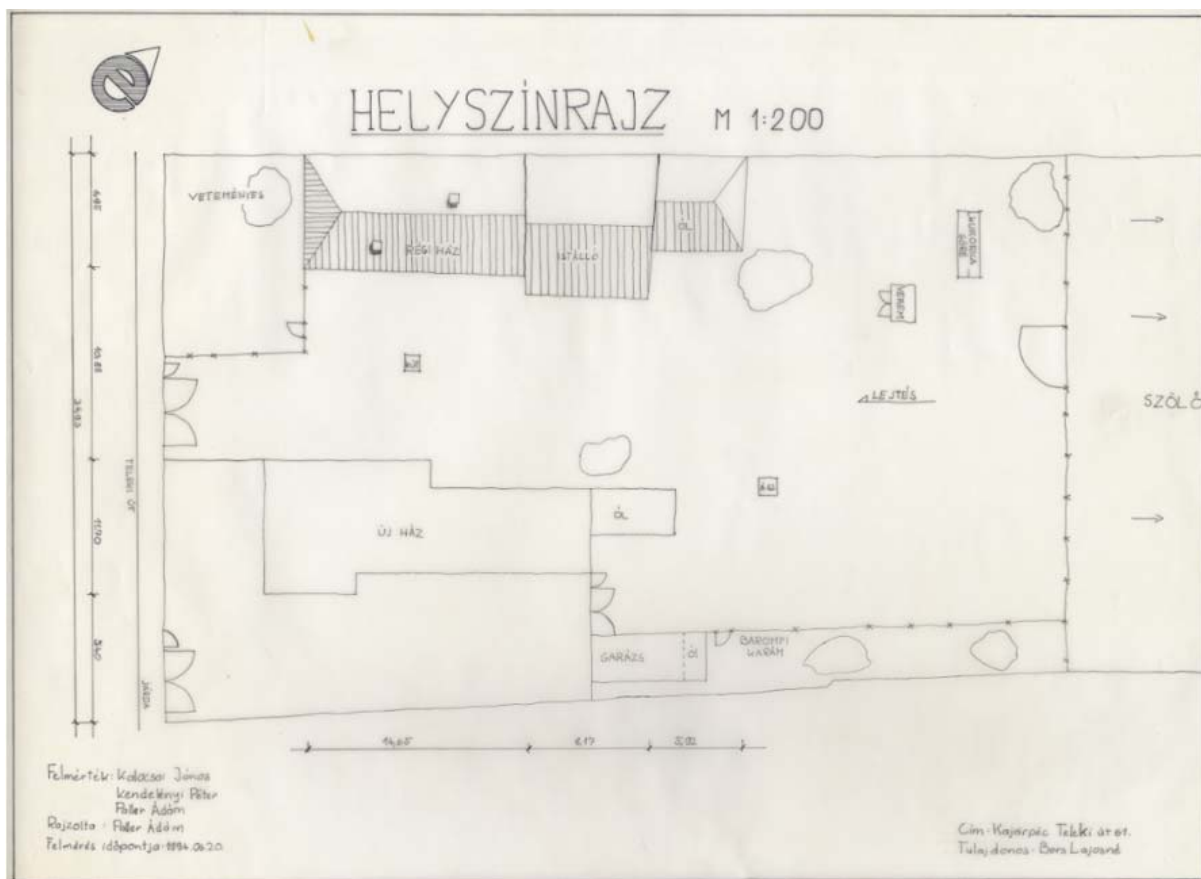
Az 55. szám alatti nyárikonyha az első világháború előtt épült. A leírásban fontos mondat, hogy a „környék nyárikonyháihoz hasonlóan”. A legnagyobb helyiség egy ablakos kamra volt, melynek feltehetően a padlását is intenzíven használták tárolásra, erre utal a jól járható beépített padláslépcső (grádics). Nos, egy ilyen épület, úgy gondolom, a megfelelő szélességű udvaron ma is kiválóan hasznosítható. Érdemes megfigyelni, hogy a konyha részről az utca felé is nyílt egy ablak (**38. kép**).

A legrégebbi épület volt az utcában Tüskés Livia háza a 27. szám alatt. Sajnos a múlt évben a párja (Teleki utca 9.) is összedőlt, szerencsére annak az épületnek szintén megvan a felmérése 1988-ból. Az alábbi tervlapokon egy igazi 18. századi, tipikus

sokorói házat mutatok be (**39–40. kép**). Ezek az épületek dokumentáció formájában is méltók és alkalmasak arra, hogy megismerjék őket. Igaz, sem a mai előírásoknak, sem a mai komfortigényeknek nem felelnek meg, de hogy életképesek, azt majd a Domszeren is látni fogjuk.

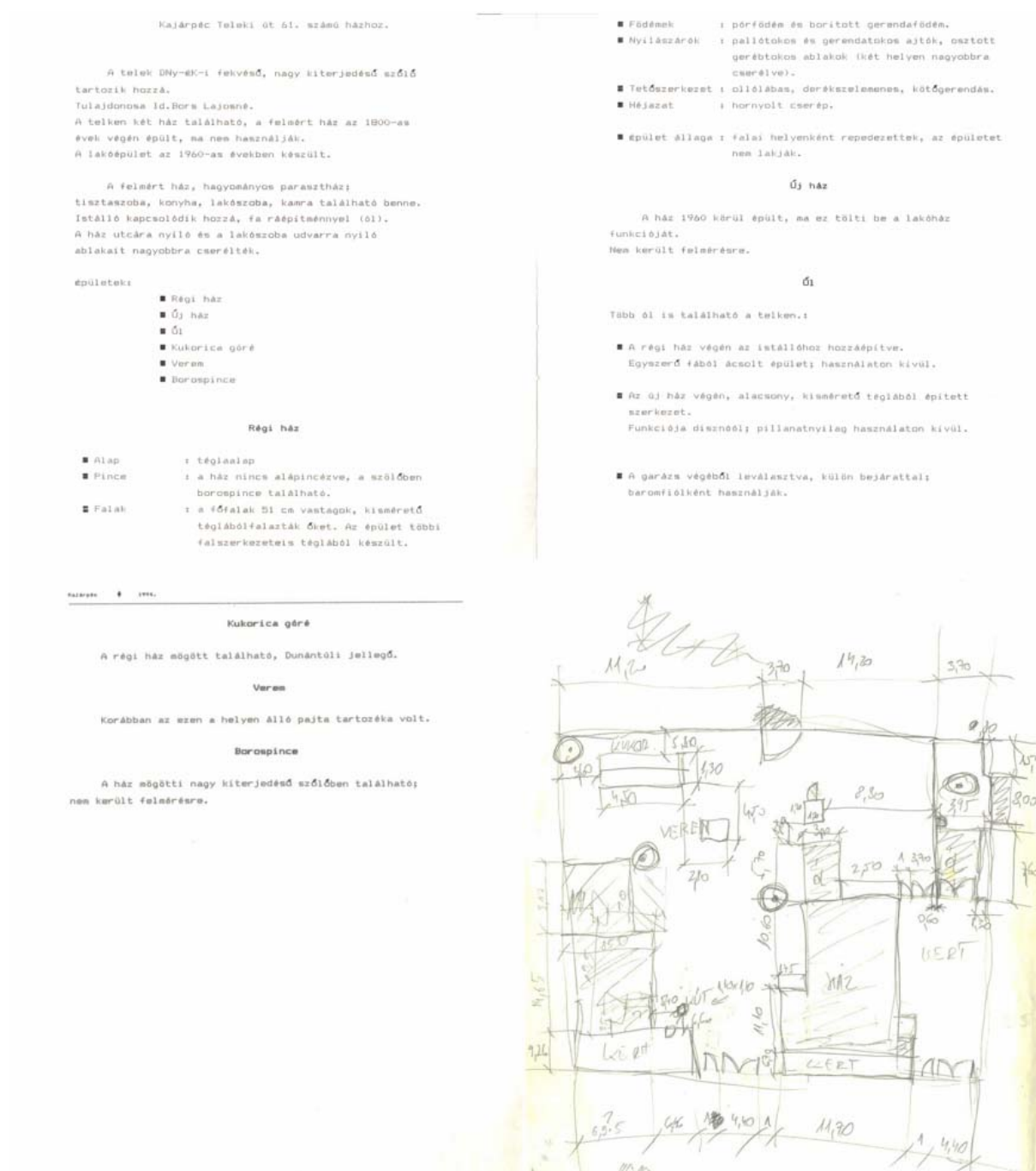
A meglepetés, hogy a műleírásban és az oromfalon a medallionban szereplő évszám (**40. kép** bal oldalon, felül) szerint az épület 1909-ben épült – volna. Biztosan állítható, hogy az évszám egy nagyfelújításra vonatkozik, például ekkor épül meg a kaminos kemence sajátos változata a konyhában, a szabadkémény helyett. Nem csak az alkalmazott szerkezetek és az anyaghasználat, hanem a térkép is pontosan jelzi, hogy az épület már 1856-ban állt (**16. kép**). Itt a II. katonai felmérés is fontos adatot szolgáltat, mert annak 1847-es szelvényén még nem kezd beépülni a Teleki szőlők alja. A ház minden részletében megfelel a 19. század közepi gyakorlatnak – tehát az sem lehet, hogy a datálás második számát elnézték (ld. fent a felpéci tájház esetét: 1813 vagy 1913 – **28. és 29. kép**).

Most ráfordulunk az egykori főutcára, amely a 18. század végétől töltötte be ezt a hivatást. Korábban a mai Kis utca lehetett a település fő utcája.

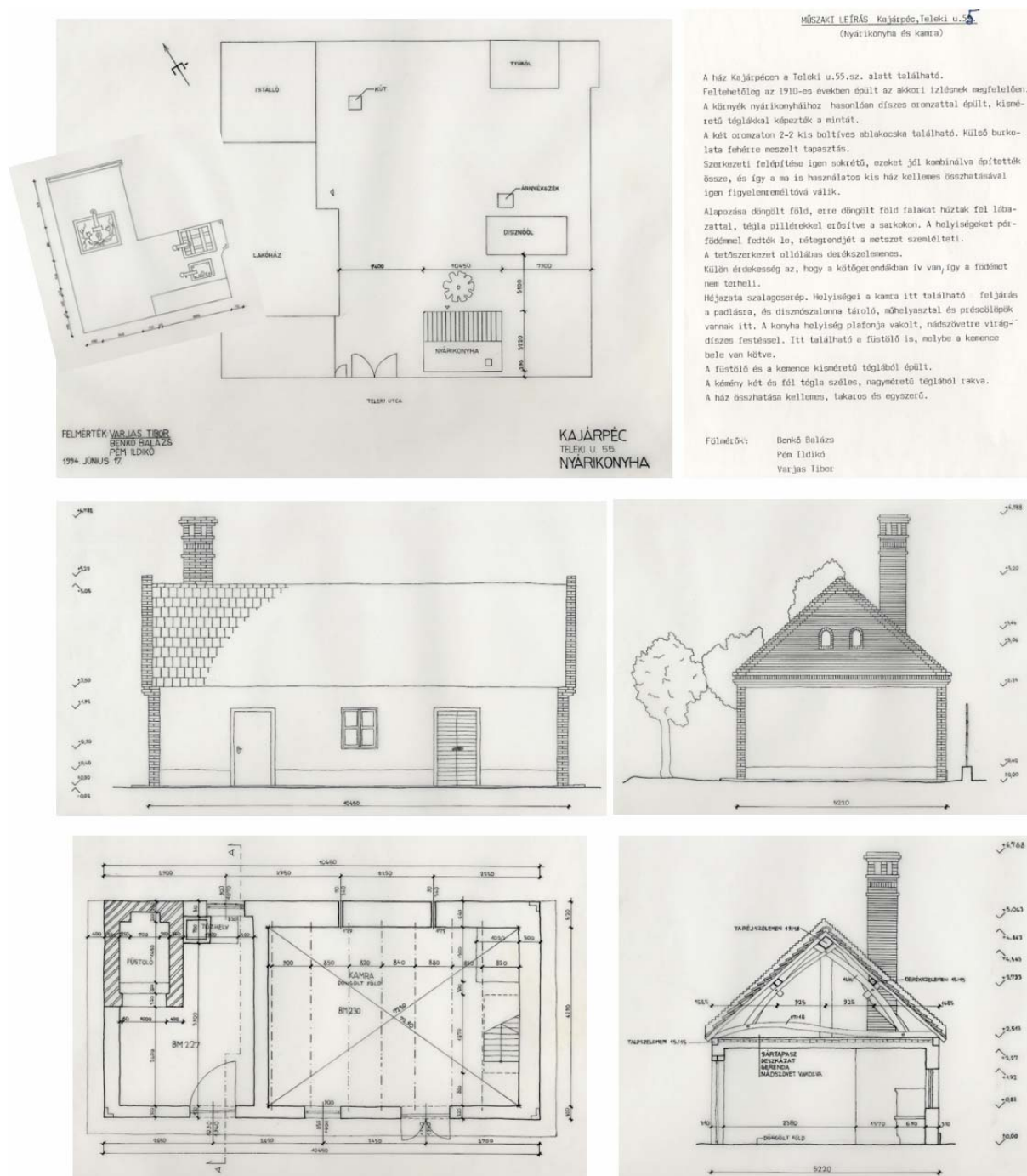
36. kép: A helyszínrajz itt is mutatja a porta hagyományos, de a telekformához igazított beosztását. A felmért házon egyedi, a településen szokatlan megoldás az íves tornác, a hangulata a két háború közötti Országos Népi- és Családvédelmi Alap (ONCSA) által támogatott és típustervek alapján épült házakat idézi (Perényi 2016).

Figure 36: The site plan also shows the traditional layout of the porch, adapted to the shape of the plot. The arched porch is a unique solution on the surveyed house, a likewise unusual feature in the settlement. Its style is reminiscent of houses promoted by the National People and Family Protection Fund (ONCSA) between the two world wars, built according to standard plans (Perényi 2016).

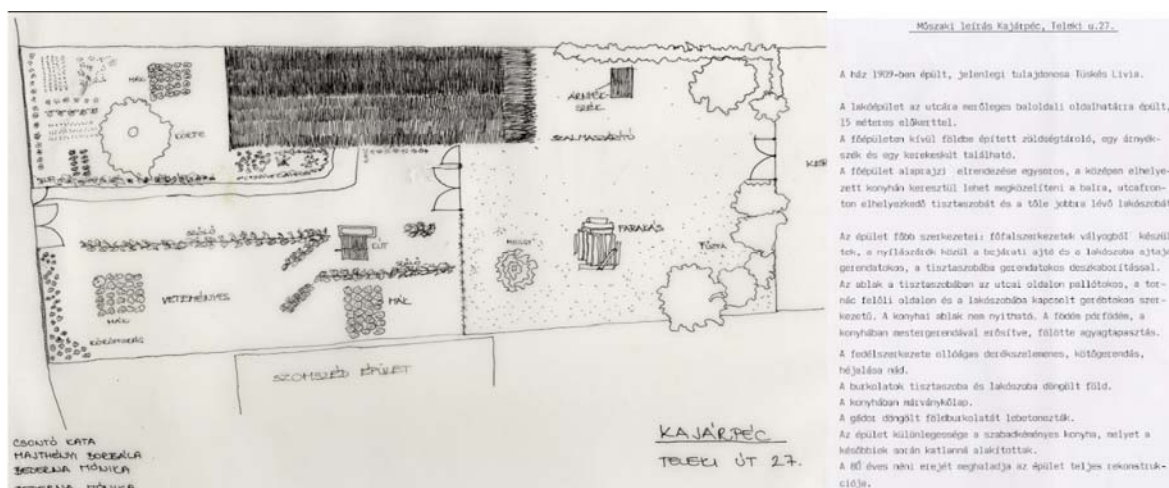
37. kép: A műleírás és a helyszínrajz manuáléja. A szövegben utalást találunk az egykori pajtára, és arra, hogy a lakószobában döngölt földpadló található, tehát 1960-ban ez még általános volt.

Figure 37: The manual of the building description and site plan. The text refers to the former barn and to the fact that the living room has a rammed earth floor, showing that these were still common features in 1960.

38. kép: A ház és a disznóól ma is áll, csak a nyárikonyhát bontották le. Utóbbiban fűtőlő és rakott tűzhely is volt.

Figure 38: The house and the pigsty still stand today, only the summer kitchen has been demolished. The latter also included a smokehouse and a built stove.

39. kép: Teleki u. 27. A nádfedeles ház udvaraival együtt addig élt, mint az utolsó lakója. (56.kép). Helyszínrajz, műleírás.

Figure 39: 27 Teleki Street. The house with thatched roof and courtyards lived on as long as its last inhabitant (cf. Figure 56). Site plan and description of the building.

A Kossuth utca hármasa (17–18. kép)

A Kossuth u. 21. számon álló, 1841-ben épített harangtorony egyszerű, egyterű építmény. Jelenlegi állapota megfelel a felméréskorinak (41–42. kép), azóta csak karbantartási munkákat végeztek rajta. A két másik épület is áll még, egymással majdnem szemben, a toronytól a templom felé. Az utcában még több olyan épület található, amely emlékeztet az egykori rangos utcára. Itt most van a huszonegyedik óra, nemsokára harangoznak!

A felmért két épület egy időben épült, de már jól látható rajtuk a korra jellemző építőmesteri hozzáállás, azaz az építetők igényeihez alakított belsőtér a típuservben. A felméréseken még a homlokzati kialakítás variációit is láthatjuk (43. kép)

Általános településfejlődési tendencia, hogy ha az új középületeket nem tudják beilleszteni a történeti központba, és a közlekedés meghatározta új tengelyeken épülő rangosabb házak teret nyernek, akkor az egykori központ elhanyagoltá válik. Lakatlan porták jelennek meg, a szegényebb beköltöző réteg szerzi meg az egykori módos házakat, amelyek már nem is felelnek meg a mai komfortigényeknek. Bontásra nincs pénz, tehát felújítanak, bővítenek, saját elképzelés és tehetség szerint (44–45. kép).

A lakott, átalakított épület használatban van, működik. Minden a tulajdonostól függ. Megítélésem szerint hasznos, ha megismeri az épület korábbi állapotát, azaz rendelkezésére áll az a felmérés, amely harminc évvel ezelőtt készült. A házzal ugyanaz történt, mint a falusi házakkal az elmúlt háromszáz évben, csak az átalakítások, korszerűsítés módja változott. A tradíció erejét veszítette,

helyét részben átvették a „vonatkozó előírások”, szabványok, a technológiai fejlődés vagy inkább rohanás, ami a divattal együtt kényszerként hat az építetőkre. Nincs közösségi, csak hatósági kontroll, és persze kiskapu.

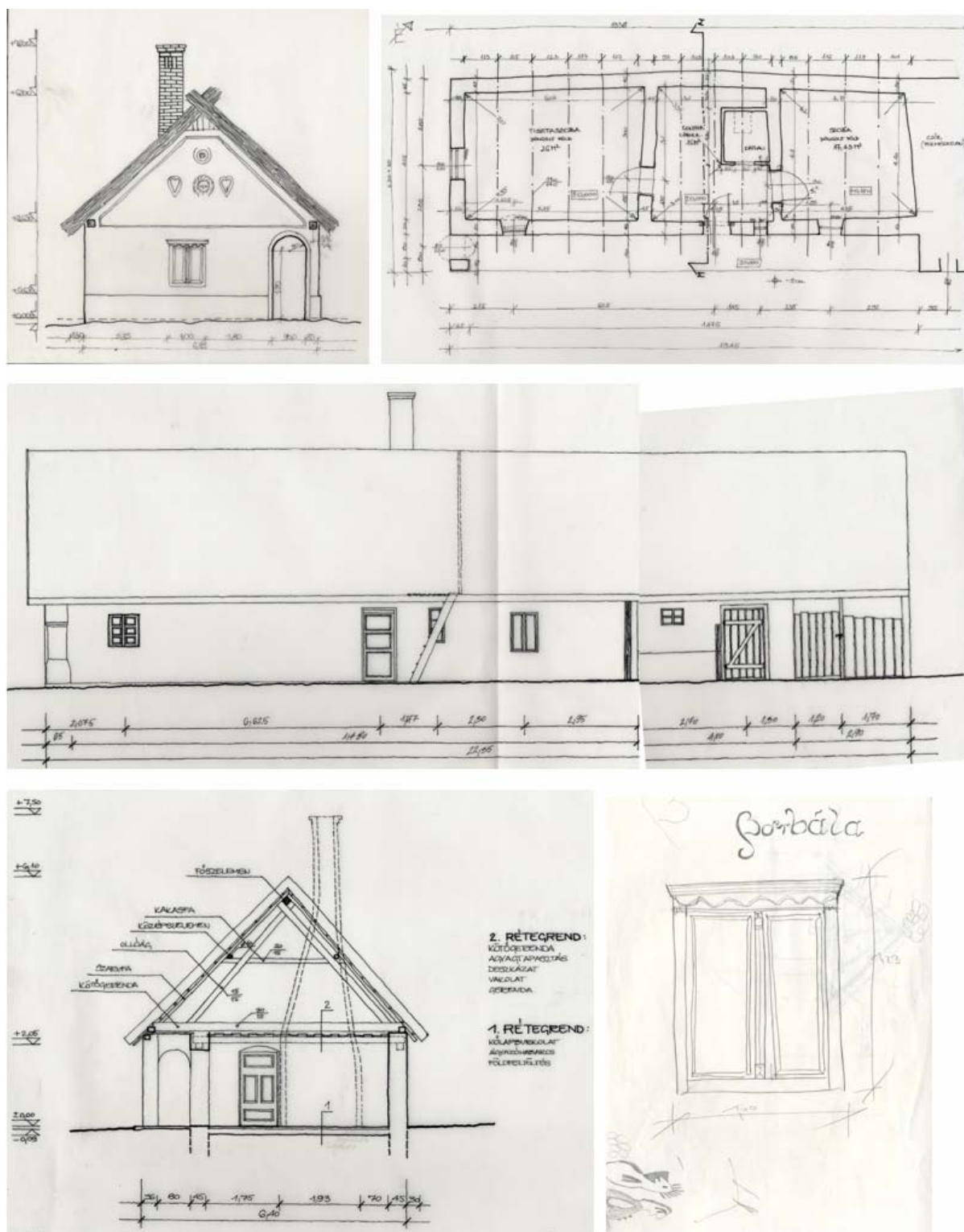
Nehéz eldönteni, hogy mi rosszabb egy háznak? A funkció szempontú olcsó felújítás, bővítés, vagy az, ha üresen áll, romolva-örizve értékeit. A Kossuth utca másik épülete most éppen az utóbbi helyzetben van, feltehetően évek óta (46–47. kép).

Az utca elején már található egy felújított épület, a harangtorony adottság. Csak ki kell használni, előnyként kell gondolni arra, hogy itt nincs átmenő forgalom. A Kossuth utca nem vezet sehova, „csak” a település főutcája lehet újra.

Az Öreghegy – a legvédtelenebb terület (19–20. kép)

Az egykori szőlőlábakon a lakóházak a XX. század első felében jelennek meg. A típus itt is ugyanaz, mint amit a Kossuth utcában láthattunk. Itt azonban mindkét ház (Öreghegy u. 48., 53.) belső térszervezését több ízben jelentősen átalakították. Megjelenik a fürdőszoba, kikerül a házból, vagy meg se épül már a kemence. Mindkét esetben érdemes a helyszínrajzot elemezni (48. kép).

A szőlőhegyből lett zártkert megmaradt magántulajdonban a termelőszövetkezeti időkben is. Az egykori szigorú szabályozás megszűnt, a belterületbe kerülő részekben újra egy telken, viszonylag nagy területen lehetett a paraszti gazdálkodáshoz hasonló életmódot folytatni – persze általában egy, akár városi munkahely mellett.

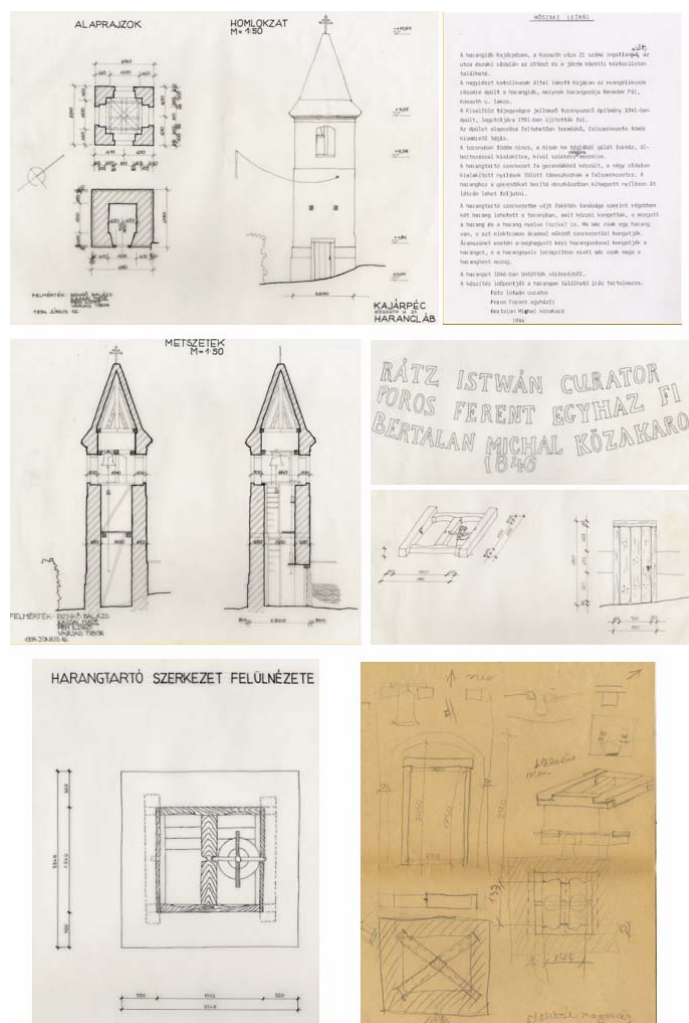
40. kép: Tírszerkezése, szerkezetei közül kiemelt figyelmet érdemel a korai kaminos kemence, amit a műleírásban a tulajdonos után „katlannak” írtak a felmérők.

Figure 40: Among its spatial organization and structures, the early chimneyed furnace deserves special attention, which the surveyors documented as a “boiler” following the owner’s language in the building’s description.

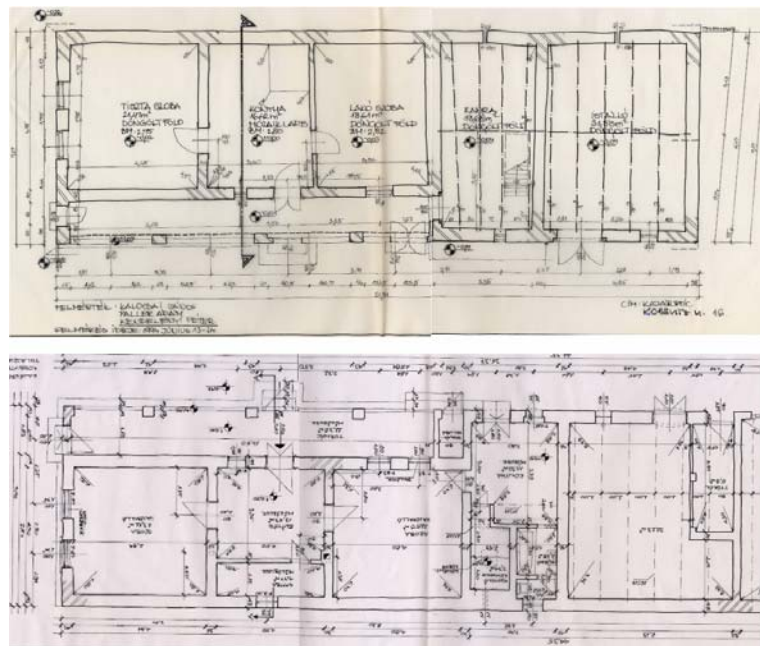
41. kép: Mindhárom felmért építmény szerepel a képen. Látjuk a templom tornyát és a hegyeket, mégis valami hiányzik, elmúlt. Ez lenne a főutca? (A szerző fotója.)

Figure 41: All three surveyed buildings are shown in the picture. One can see the church tower and the hills, yet something is missing, gone. Could this have been the main street? (Photo by the author).

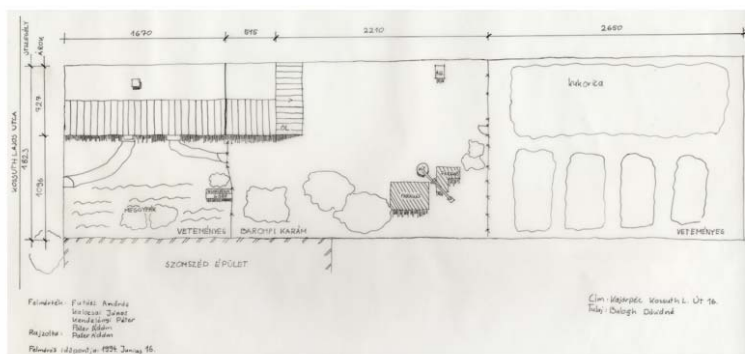
42. kép: A harangtorony tablója.

Figure 42: Tableau of the belfry.

43. kép: A házak egy év különbséggel épültek (felül: Kossuth u. 16., alul: a 19., megfordítva, hogy az alaprajzi hasonlóság jól látható legyen!). Az alaprajzokon jól követhető a hasonló térszervezés, de mégis eltérő a kialakítás, ez főleg a konyha berendezésén látszik.

Figure 43: These houses were built one year apart (top: 16 Kossuth Street, bottom: 19. Kossuth Street. The latter image was reversed to make the similarity in floor plans unambiguous). The similarity in spatial organization can be easily followed in these floor plans. However, the final design is still different, as is especially evident in the arrangement of the kitchen.

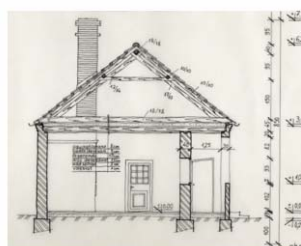
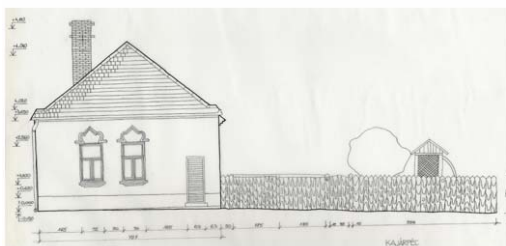
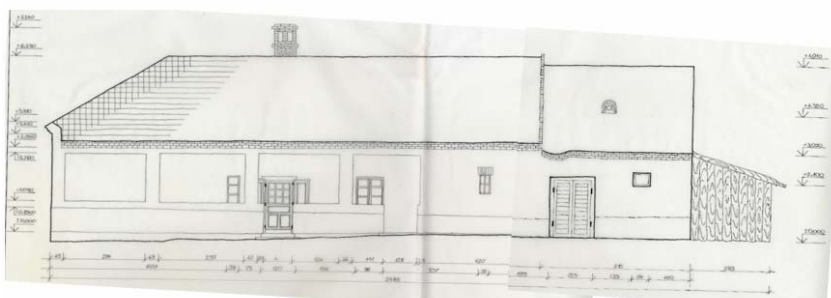

44. kép:

Az 1933-ban épült házban a felméréskor még megvolt a kaminos kemence. Egyszerű, de egyedi architektúra díszítette a homlokzatot, amint ezt a felmérési tábló mutatja (alaprajza: 43. kép felül)

Figure 44:

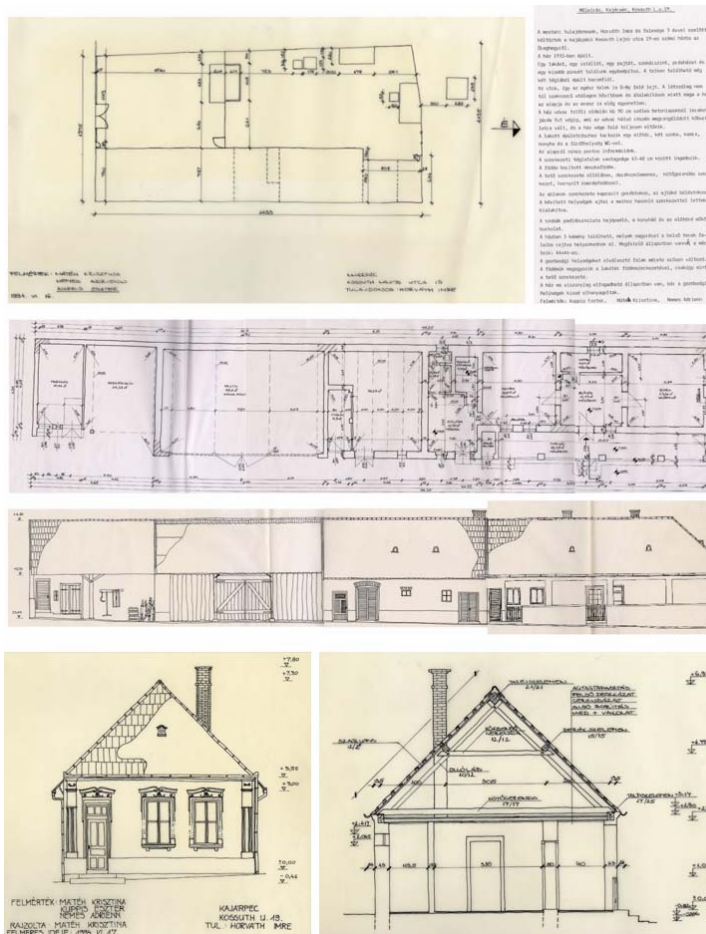
The house, built in 1933, still had a chimneyed furnace at the time of the survey. The facade was adorned with simple but unique architecture, as shown in the survey tableau (the ground plan is shown in Figure 43, above).

45. kép: Kossuth u. 16. Az egykori tornácot beépítették, de feltehetően az eredeti falszerkezet és nyílásrend megmaradt (a szerző fotója).

Figure 45: 16 Kossuth Street; the former porch was built in, but the original wall structure and system of openings were presumably preserved (Photo by the author).

46. kép:

A telken minden ugyanúgy van, mint a felméréskor. A Kossuth utca 19. egy igényes, műemléki szempontú felújítás után meghatározó lenne az utca és a település szempontjából.

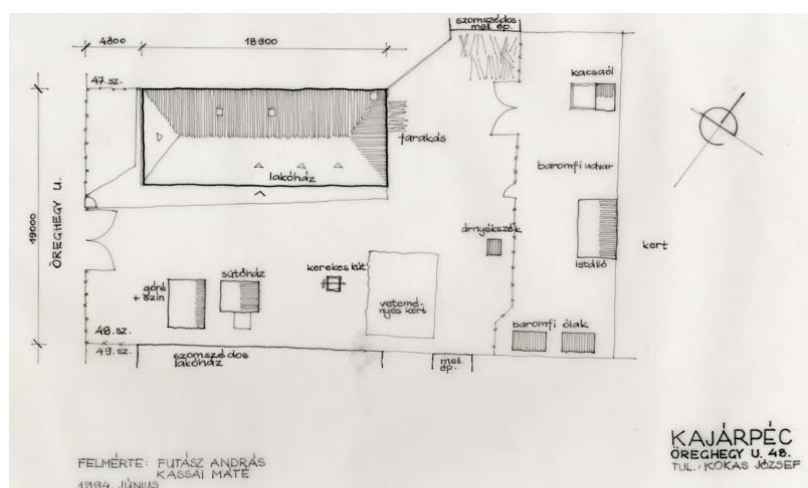
Figure 46:

Everything at this plot is the same as at the time of the survey. Following a high-quality, heritage-oriented renovation, 19 Kossuth Street, would be a decisive feature of both this street and the entire settlement.

47. kép: A 19-es számú ház homlokzata és udvara 2025. októberében, a korábban már említett lugas a tornác előtt – népi árnyékolástechnika (a szerző fotója).

Figure 47: The facade and courtyard of house 19 Kossuth Street in October 2025, with the aforementioned grape arbor in front of the porch – a traditional shading technique (Photo by the author).

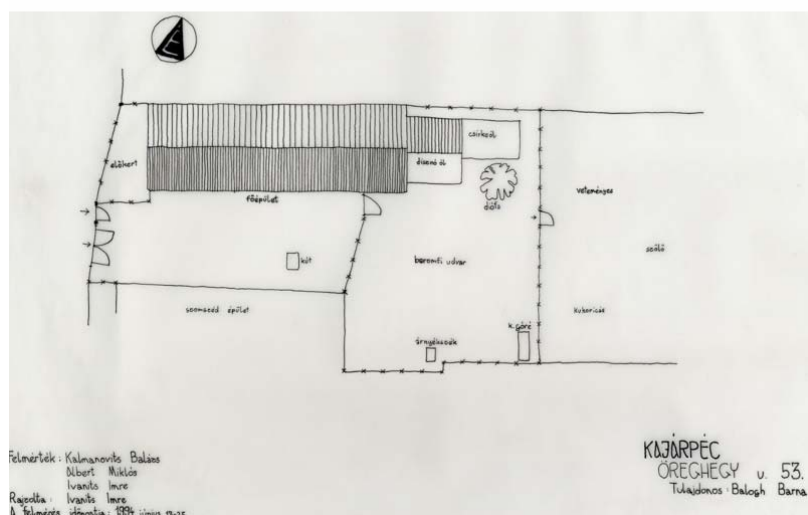

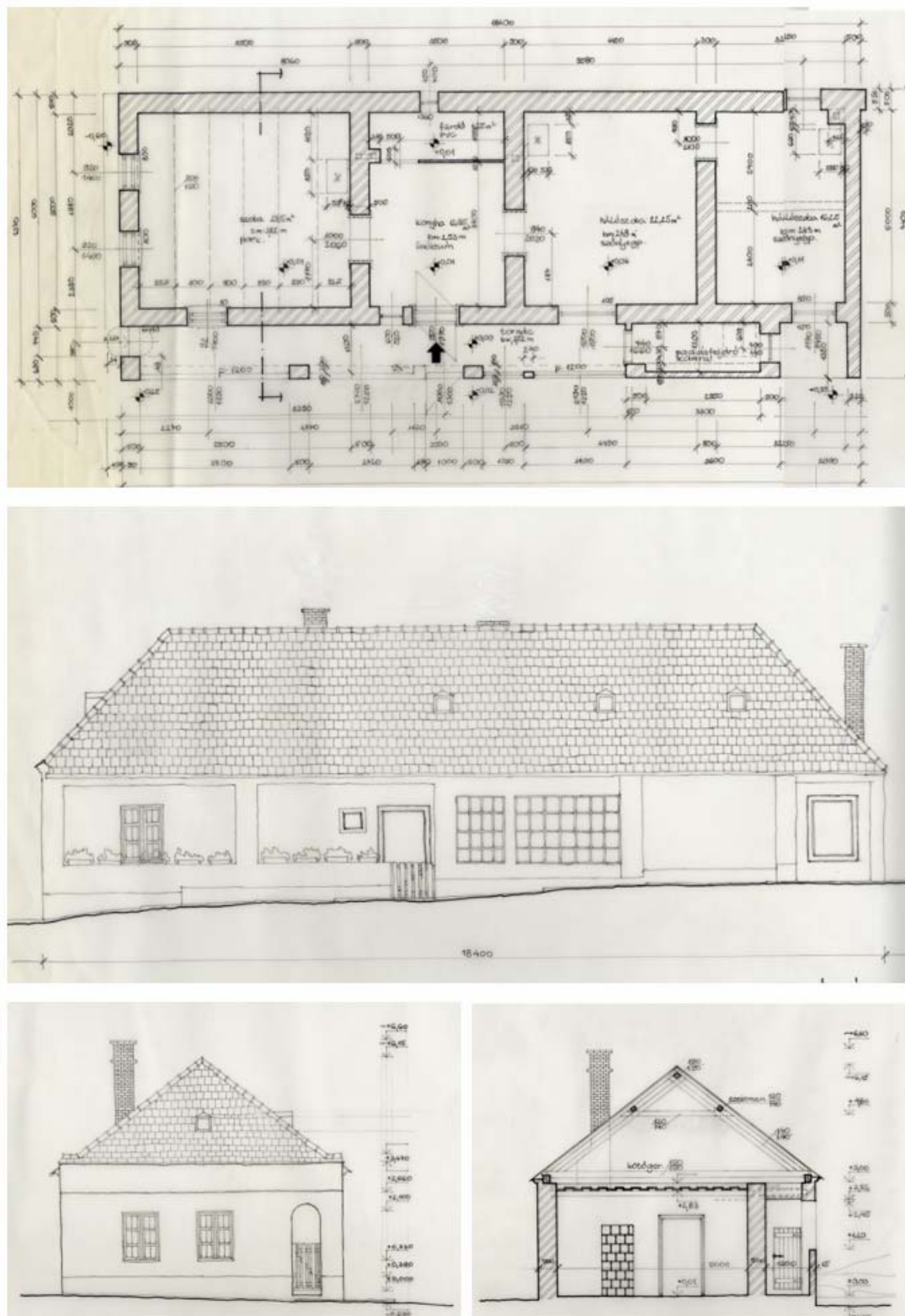
48. kép:

A két épület helyszínrajza jól mutatja a háztáji gazdálkodás jelentőségét a településen.

Figure 48:

The site plan of these two buildings clearly shows the importance of small-scale backyard farming in the settlement.

49. kép: Az Öreghegy utca 48-as ház alaprajza tisztán megmaradt. A fürdőszoba a konyhába került, az egykori kamrát egy hátsó szobából nyíló ajtóval a lakótérhez kapcsolták.

Figure 49: The floor plan of house 48, Öreghegy street, has been neatly preserved. The bathroom was built into the kitchen, and the former pantry was connected to the living space with a door opening from a rear room.

50. kép: A 2025. októberi bejáráson a 48. számú épületet éppen bontották (a szerző fotója).

Figure 50: During the October 2025 visit, building number 48 was being demolished (Photo by the author).

Ennek adott teret az öreghegyi rész is. Viszont a köztudatba egyáltalán nem került be, hogy az itteni épületek értéket képviselnek, hiszen zömben a két háború között épültek, és a hetvenes évektől már meghatározó reprezentációs igény volt – és erre megvolt az anyagi lehetősége is a többségnek, éppen a háztájiból – új házat építeni. Sajnálatos, hogy mire felismerjük a típusházak értékeit, addigra el is tűnnek. A sors fintora, hogy az elmúlt évtizedben a kockaházak nagyobb figyelmet kaptak, mint azok a típusházak, amelyeket a 20. század első felében neves építészeink, Kotsis Iván, Kós Károly és még sokan rajzoltak meg.

A konyhából nyíló fürdőszoba a kockaházak esetében is még megszokott volt, a polgári lakáskultúra és az észszerűség határozta meg ezt (**49. kép**).

Az üresen álló ház, az elhagyott porta rendben tartása nehéz és munkát igénylő feladat. Az üres telek ezzel szemben könnyen karbantartható, tehát egy elavultnak tekintett épület bontása gazdasági, gazdálkodási szempontból lehet indokolt (**50. kép**). Sajnos még mindig sok hasonló helyzetben lévő telek van falvainkban, de még városon sem megoldott – pontosabban csak most kezdenek odafigyelni rá – a bontott anyagok kezelése. A településképi védelem mellett ez is egy sürgető feladat lenne, amelyhez elsősorban önkormányzati segítség, háttér kellene, nem pedig pénz. Több településen láttam már, hogy az önkormányzat helyet biztosít a bontott, de újra fölhasználható építőanyagok számára.

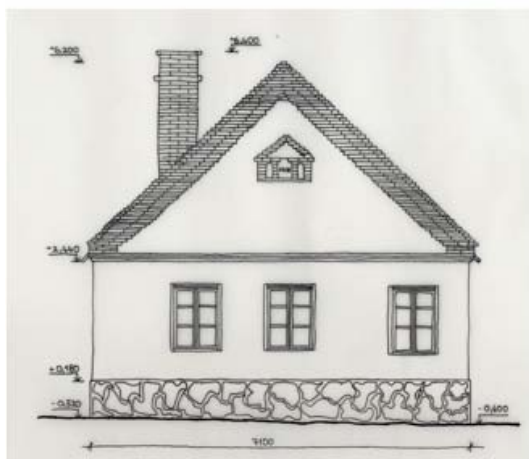
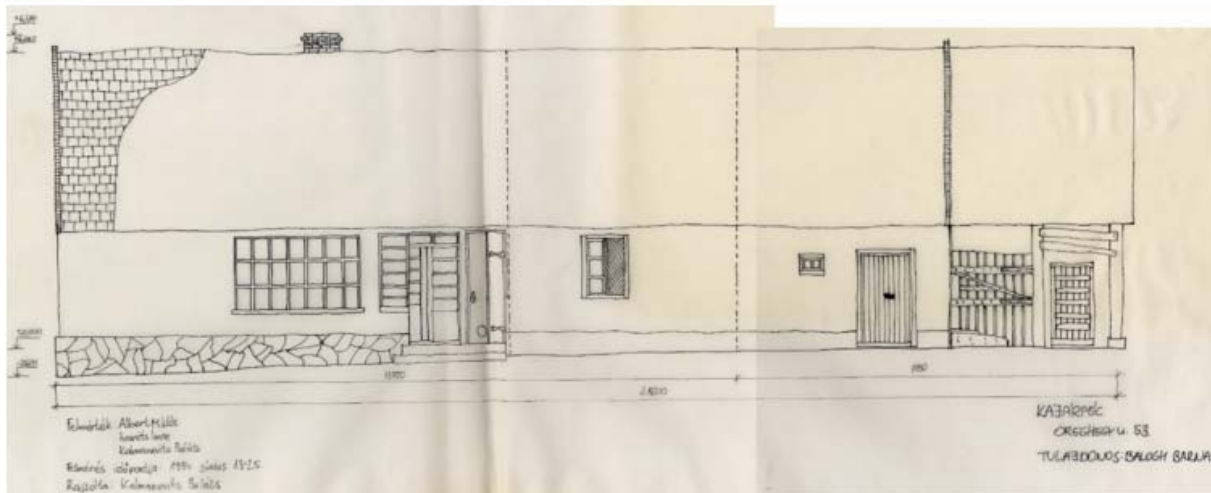
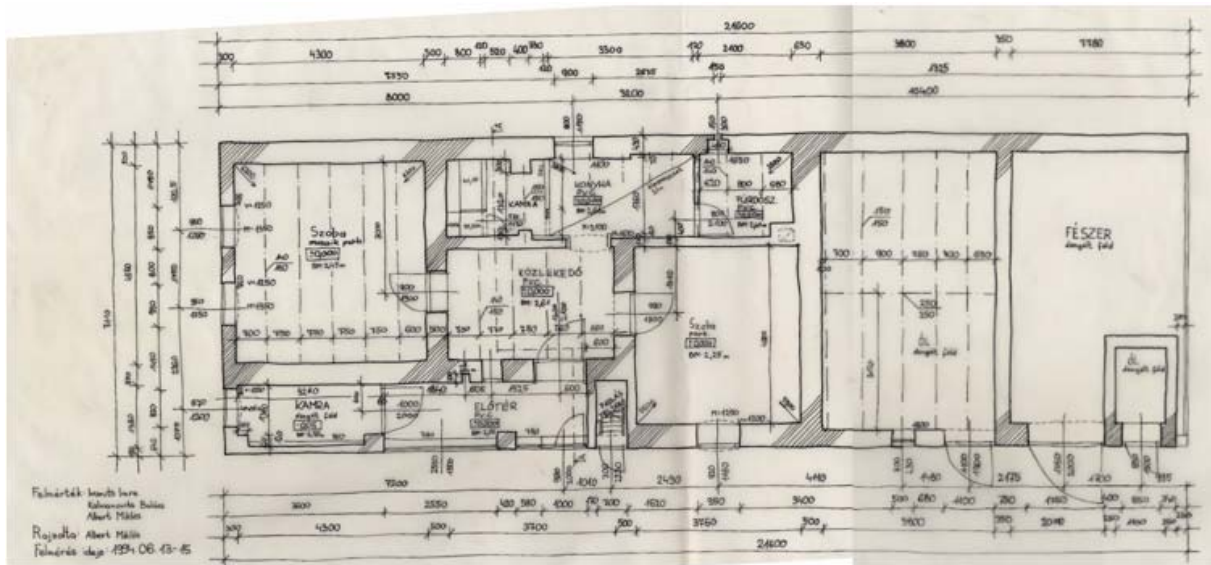
Ismerek olyan vállalkozásokat is, akik üzleti lehetőséget látnak ebben. E próbálkozások összehangolása, a minta adás segíthetné, hogy a bontásból kikerülő, még jó állapotú szerkezet esetleg beépítésre kerüljön egy felújításra váró épületbe.

A bemutatott épület (**51. kép**) még a múlt évezredben eltűnt, feltehetően telekalakítás is történt, a területen új házak állnak.

Domszter 1. – csakazértis (17–18. kép)

Ez az épület már a felméréskor is magányosan állt, gyakorlatilag a Domszter utca is megszűnt. Autóval nem közelíthető meg a szabálytalan telek. Egykor ez zsellérsor volt, a régi templom alatt, a plébánia mögött, a homokbánya szomszédságában. Szőlőterület sem tartozott hozzá. Az ilyen házakba csak azok élnek, akik ezt választják, vagy ide szorulnak. Épp ezért az ilyen épületek sok régi szerkezetet, megoldást rejtene. Ezért volt számomra meglepetés, hogy a felmérések kapcsán a bejáráskor egy rendezett, karbantartott házat találtam, az új tulajdonossal együtt (**52. kép**).

A tájházvá válás mellett a másik kedvező történés, ha olyan személy válik tulajdonossá, akár hozzátartozó, aki vállalja az építészeti értékek megőrzését. A komfort igényhez szükséges beavatkozásokat alárendeli e szempontoknak, mert nem csak a szép részleteket kell, adott esetben applikálni az új szerkezetre, hanem a történeti szerkezetet kell gyámolítani és megőrizni (**53–54. kép**).

51. kép: Az 53-as számú ház esetében többszöri átalakítás történt, nemcsak a tornácot építették be, hanem a fürdőszobát is áthelyezték az új igényeknek megfelelően

Figure 51: House number 53 underwent several modifications. Not only was the porch built in, but the bathroom was also relocated to meet contemporary needs.

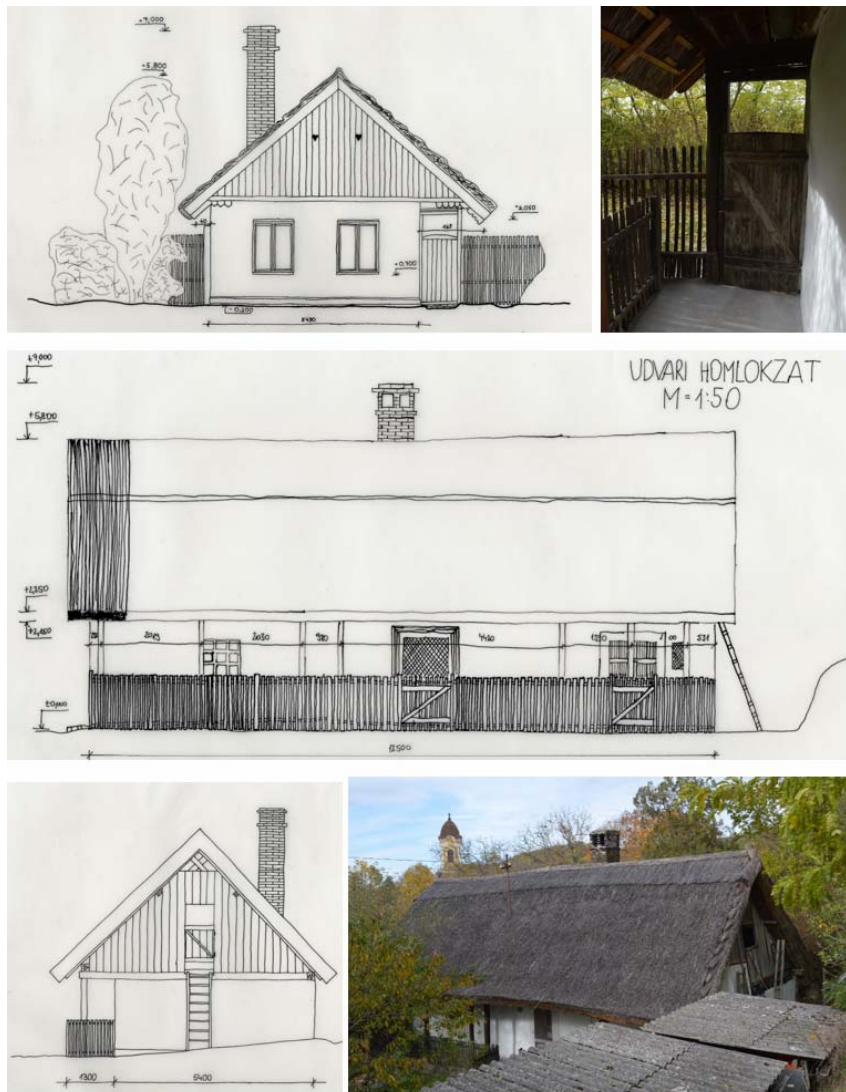

52. kép: A felméréskor készített satírozás részlete a mestergerendán található évszámról: 1886 (a szerző fotója)

Figure 52: Detail of the rubbing made during the survey showing the impression of the date on the surface of the master: 1886 (Photo by the author).

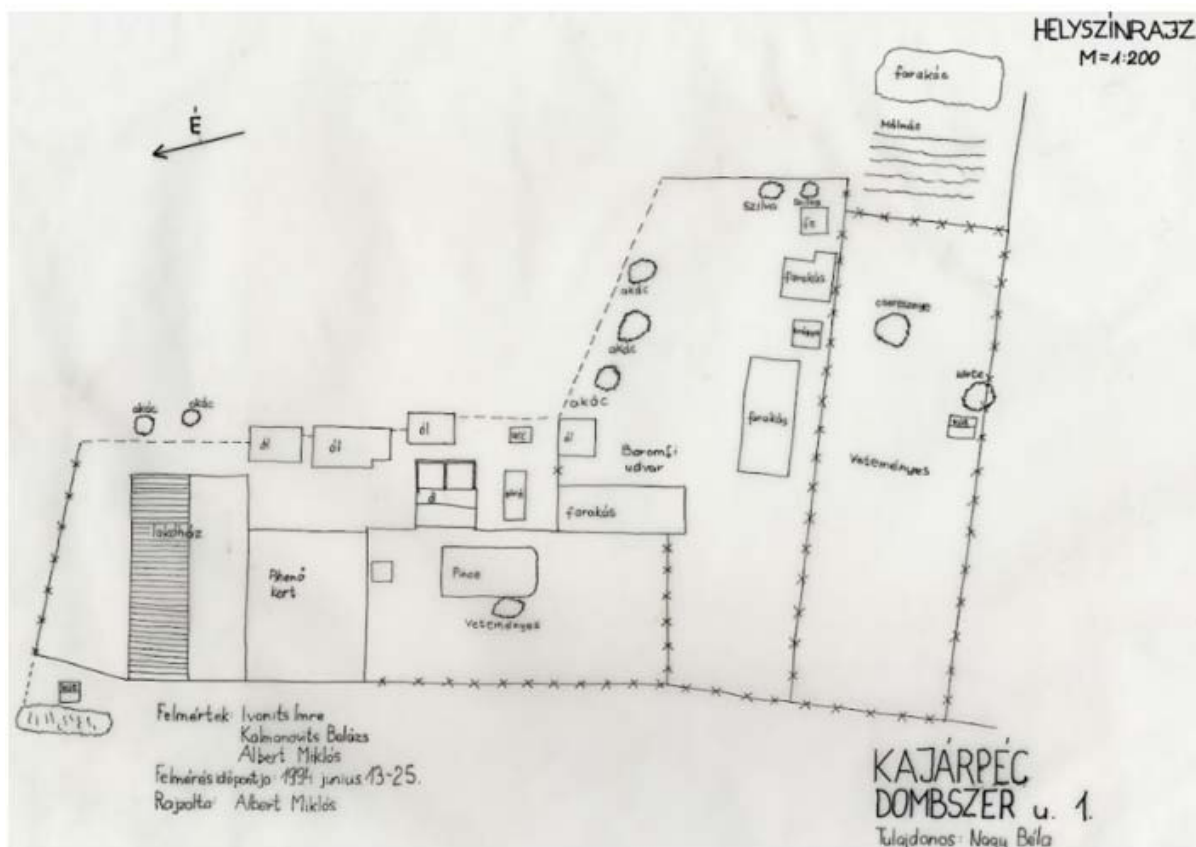
53. kép: Hasított akác karóból készült kerítés és kerámia házszám tábla. Az előbbi már a felméréskor is megvolt, az utóbbi friss.

Figure 53: A fence made of split black locust poles and a ceramic house number plate. The former was already in place at the time of the survey, the ceramic plate is new.

54. kép: A Dombszeri épület felmérési táblója – homlokzatok – kiegészítve a friss képekkel (a szerző fotója)

Figure 54: Survey tableau of the Dombszer building showing its facades – supplemented with recent images (Photo by the author)

MŰSZAKI LEÍRÁS Kajárpéc, Dombaszék u.1.

A Kajárpéc Domboszer utca 1.számú házat Molnár József és Kántor Julianna építtette 1896-ban, akik helyi lakosok, akkor még Kárártlak voltak. A tulajdonjog először az Örkény Molnároldra lett, majd Zugó Károly földműves hiteltökészé került. A 40-50-es években Borbély László vette meg a telket, végül a mai tulajdonosok Nagy Bélát és nejét Eszti nénié lett.

A ház az utcai telekhatsárhoz beépített. A mai telkek eredetileg három kőművesből telekszerződésből álltak. Az egykori Domszter u.2. tulajdonosok Kovács Gyula volt. Ezt a telket 1986-ban vették meg a mai tulajdonosok. Az egykori Domszter u.3. tulajdonosa Viszld János volt, ezt a telket a mai tulajdonosok 1971-1972-ben vették meg. A telken több melléképület is található: - ólók,

- kukoricagödő,
- árnyékszék
- kút (gazdálkodáshoz)
- pince
- baromfiudvar

A háznak nincsen alapja. A ház fala jobbra balra vert technológiával, vályogból épült, de a hátsó fal néhány része, a kőszecce fala és a mai kamra fala téglából épült. A helyiségek funkciója nem változott, kivéve a mai kámrát, ami eredetileg istállóként szolgált, majd Borbélyék alakították át kamrává.

A padlóburkolat eredetileg mindenhol dűngült föld volt, a mai tulajdonos a konyhában és szobában ezt földjűtött kőlapburkolatra ill. hajódírra.

A szobában lévő utcára néző, két ablak nem eredeti, de ahhoz hasonló, a szobában lévő harmadik mely a tornácra néz, régi.
Az ajtószerszerkezet Zugó Károly jóvoltából nyitott el mai formájaként.
Zugó Károly a cseréni kőeményt (fontott nyitott kőeményt) befedette, ami a mai könyha kemencéjével, hamis kőeménnyel ellátott. A nyílászárók a következő méretekben találhatók meg: - ajtók: - 300/1900

- g: - ajtók: - 300/1900
- 920/1800
- ablakok: - 1060/1400
- 700/700
- 340/500

A szellőztetést a tulajdonosok, ventilátorral segítik egy 220/270-es

Az utcai homlokzatot nézve a téglalábazat a mai tulajdonos keze munkája, még Eszti néni szép kék lábazati díszet festett fel.
Az udvari homlokzatot áttekintve az egykori padlástszintű ház helye

A mai bejárati kapu is a mai tulajdonos keze munkáját dicséri, az eredeti kapu ma máshol használatos.

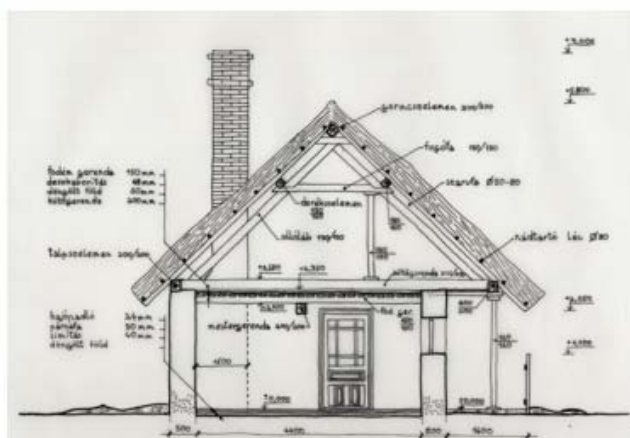
Az utcai homlokzat oromfalli deszkaborítás 1983-as készítésű, az eredeti felülfűtése. A bejárat előtt található egy díszítés, mely

A szobában és kamrában a földön pár fűdén, míg a a konyhában borított gerendafűdén található. A tetőszekkeret ollóságas kötőgerendás szerkezetű derékszelemmel erősítve.

A házazat eredetileg zsúpp volt, majd Zsigmond Károly az utca és az udvar felől beépíttette, a mai nádfedeles házazatot az épület 1986-ban nyerte el. A házhoz tartozik gádor (tornác), melyen fapillérekre támaszkodik a tetőszerkezet.

Búvárszivattyúval jut el a víz a házhoz kívül található, de a házhoz tartozó kútból az épületig. A ház előtt egy vízelvezető található, amit kb 2 hónapja készített a tulajdonos más segítségével. Érdekos még az is, hogy a telektől nem messze, jól látható az Árpádkori temető, egy kápolna alapfalai együtt.

Felmérték: Albert Miklós
Ivanits Imre
Kalsarovits Balázs

55. kép: A Domszer 1. helyszínrajza, metszeti ábrája és a műleírás.

Figure 55: Site plan, section drawing and the building's description at 1 Dombszer.

A műleírás utolsó mondata (**55. kép**), amely a sashegyi középkori templomról szól, visszavisz minket a régészethez, Figler Andrásához és Zúgó Zoltánhoz. Írásom elején szerepel, hogy Cugi a helyi földmérő fiú, aki 2015-ben meghalt. Egy másik munkámban folytatni fogom a dokumentációk bemutatását.

Összegzés, talán tanulságok is, túl a kotyoron

A 20. század második felétől már a történettudományokban is megnőtt a számok varázsa, pedig olykor egy mag elég. Tehát: tizenöt fölmért épületből négy nyomtalanul eltűnt és egyet éppen e tanulmány írásakor bontanak (**50. kép**). Egy pincét nem sikerült biztosan azonosítani, sajnos beigazolódtott a feltevés, „összeborult” az is. A harangláb (**41–42. kép**) – nos, neki dolga van – jól jön a statisztikában. Egy lakóház jelentősen átépült, de ez a falusi építészetben természetes. Persze a hogyan nem mindegy, mint ahogy a miért sem. Két ház állapota válságos, kettő pedig majdnem eredeti hivatását őrzi. És persze a két tájház (**29. és 32. kép**).

És nem csinálom végig a statisztikát, mert azt gondolom, hogy megérte. Fontos volt 1987-ben, 1988-ban és 1994-ben ... és sorolhatnám az évszámokat tovább. Az nem fontos, hogy kinek mennyi (mekkora) része volt ebben vagy abban. Remélem, hogy az Öreghegyi házból, amelyet épp bontanak (**50. kép**) valami megmenekül és hasznosul. Remélem, hogy lesz, aki átnézi ezeket a rajzokat és tovább viszi ezeket a gondolatokat. Én igyekszem feldolgozni az adattárban lévő dokumentumokat. Ma már nem okoz problémát bővíteni és helyesbíteni egy publikációt. ... Ma már újra építenek nyári konyhát – nem árt, ha van minta.

Azt is tudom már, hogy még sokszor el kell mondan, hogyan lehet jobban összekapcsolni a hagyományt a jövő tervezésével, felhasználva a digitális kor lehetőségeit. Nyíltá kell tenni az eddig elzárt archívumokat és adatbázisokat, ahol ezek a felmérések is megvannak és ... porosodnak. Kereshetővé

és megtalálhatóvá kell tenni az építészeti dokumentumokat. Igenis helye van, és nem csak illusztrációként, az építészeti felméréseknek a faluépítésben. Csak a bemutatott és felismert (felismertetett) érték őrízhető meg az üveghegyen – és a szőlőhegyen – innen (**56. kép**).

56. kép: Tüskés Livia, a Teleki utca 27. (39. kép) tulajdonosa 1994-ben, az épület felmérésekor (a szerző fotója).

Figure 56: Livia Tüskés, owner of 27 Teleki Street (cf. Figure 39) in 1994, during the survey of her property (Photo by the author).

Irodalom

BALASSA Iván főszerk. (1997): *Magyar néprajz IV. Életmód*. Budapest.

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János (1862): *A magyar nyelv szótára*. Pest. megtekintés: 2025. november 19. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/>

DÉNES István szerk. (2025): *Iskola a Halászbástya szomszédságában 1953–2000*. Budapest.

ÉGETŐ Melinda (1985): *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból*. Budapest.

ÉGETŐ Melinda (2004): *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyékből (1551–1843)*. Budapest.

FEHÉR Krisztina (2017): Felmérés az építészképzésben. 1945 előtti műemlékfelmérési rajzok az építészoktatás első nyolc évtizedéből. *Architectura Hungariae* 16/2 33–54. http://arch.et.bme.hu/wp-content/uploads/epaper/AH_vol16_no2_pp33-54_Feher/AH_vol16_no2_pp33-54_Feher.pdf

FOERK Ernő szerk. (2002): *A Magyar Királyi Állami Felső Építő Ipariskola szünidei felvételei 1912–1942*. Terc kiadó, Budapest.

KOTTMAYER Tibor (1985): *Gyarmat Újhegy hegyközség építészete*. Országos Tudományos Diákköri dolgozat kézírata. Győr.

KOTTMAYER Tibor (1994): Század eleji rajzok a Kisalföldről, vázlat Pálos Ede munkásságáról. In: CSERI Miklós (szerk.), *A Kisalföld népi építészete. A Győrött 1993. május 24-25-én megrendezett konferencia anyaga*. Szentendre–Győr, 397–412.

KULI László (2021): Az életre nevelés titokzatos tudománya – Interjú dr. Szabó Lászlóval. *Országépítő* II 16–20.

NÁDASNÉ VÁRAY Katalin Lilla szerk. (2019): *Menteni a menthetőt*. Táp.

PADÁNYI Gulyás Jenő (1942): *A népépítésszet jelentősége: Adalékok a Felső Dunántúl és Csallóköz népépítészetiének megismeréséhez*. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest.

PÁLOS Ede (1906): Győrvidék kapufái. *Néprajzi Értesítő* VII/3-4 161–193.

PÁLOS Ede (1911): A Rábaköz és Győr vidékének népművészete. *Néprajzi Értesítő* XII/2 150–173.

SABJÁN Tibor (2021): *A mászóképményes konyha*. Terc kiadó, Budapest.

SZABÓ László (2003): *Népi építészeti gyökerek felmérése, kutatása diákjaikkal, 1976-tól 2001-ig*. Budapest.

VIKÁR Tibor (2000): *Szülőföldem, Kajárpéc. Kajár és Kispéc községek története a kezdetektől a jobbágyszabadításig*. Kajárpéc Önkormányzata, Kajárpéc.

Internetes források

BOGYI bácsi (2015): Balla bicska. Megtekintés: 2025. november 15.

<https://pengeelen.blog.hu/tags/bicska>

MESICS György és a Somló Banda (2021): Kajárpéc Blues (Gryllus Kiadó)

https://youtu.be/VW_4G2SehRc?si=GKJwffpH1D7OwC4r

OTELLO Népfőiskola (2025): *A kajári bicsak*. É.n., megtekintés: 2025. november 15.

<https://otellonepfiskola.hu/kajari-bicsak/>

PASZTERNÁK István (2010): „Ime, hát megleltem hazámat...” – Nekrológ Figler András (1956–2010) régész barátunk halálára. *Síráók lapja*,

https://sirasok.blog.hu/2010/06/21/ime_hat_meglelt_em_hazamat_nekrolog_figler_andras_1956_2010_r_egesz_baratunk_halalara

PERÉNYI Tamás (2016): Mintaházak történeti áttekintése – tanulmány, *Építészfórum*

<https://www.epiteszforum.hu/print/mintahazak-torteneti-attekintese>

